

A Kasszerine-hágónál aratott tengelyhatalmi győzelem körülményei és hatása német szemszögből

Témavezető:

Dr. habil. Bank Barbara
történelem

Tarcsa Soma Sándor
történelem
Humántudományi Szekció

2025

Tartalom

Bevezetés	1
1. Észak-Afrika hadszíntere 1942 végén	
1.1. A brit gőzhenger megindul	4
1.2. Az USA színre lép.....	8
1.3. A megfáradt Afrika Korps	9
2. Út Tunézia felé	
2.1. Hosszas hátrálás	11
2.2. Arnim előretör Faïdnál.....	17
2.3. Sidi Bou Zid és az út a szorosokig.....	18
3. Kasszerine: Rommel utolsó győzelme	
3.1. Erőviszonyok	21
3.2. Az előkészületek	22
3.3. Az ütközet lefolyása.....	23
3.4. Epilógus	27
4. A sikerek okai és hatásai	
4.1. Afrika Rommel szemében.....	30
5. Elveszett győzelem?	31
Bibliográfia.....	34
Források	
Felhasznált irodalom	
Melléklet.....	36

Bevezetés

Dolgozatom ezen témában történő megírását egy apró észrevétel inspirálta. Az észrevétel, pedig minden kapcsolatos szakirodalomban és forrásban egy helyszín neve volt: Kasszerine. Az észak-afrikai Tunézia nyugati határához vezető hágó és az ott lezajlott csata ugyanis döntő jelentőséggel bírt az 1940 júniusa és 1943 májusa között Észak-Afrikáért vívott hadjárat sorsát illetően.

Az ütközet különlegessége, hogy váratlan módon tengelyhatalmi győzelemmel zárult, mégis – Erich von Manstein tábornagy szavaival élve – „elveszett győzelem”-nek tekintik. Felmerül a kérdés: vajon miért? Számomra a válasz keresése közben bukkantak föl újabbnál újabb kérdőjelek, melyek végül keretet adtak eme munka elkészítéséhez.

Az angolszász történetírás bőséges repertoárjával az első helyet tudhatja magának, melyet az 1950-es évek óta csak bővítenek. George F. Howe, George Forty, Rick Atkinson, és Steven Zaloga többkötetes művekbe foglalták a hadjárat történetét. Minden mű más-más tényezőre fekteti a hangsúlyt, legyen szó vezető egyéniségekről, logisztikáról, vagy a manapság igen népszerű haditechnikáról. A két oldal itt ismerhette csak meg igazán egymás katonai, hírszerzési, és emberi jellegzetességeit, melyek meghatározták a háború alatti és azt követő emlékeztüket egymásról. Sajnálatosan jelentős mennyiségű feldolgozást német nyelvterületről nem találhatunk. A legkiválóbb monográfia Volkmar Kühn tollából még 2006-ban született. Azonban e grandiózus munka joggal nevezhető az Afrika Korps krónikájának. A részletesen bemutatott történet mellett a könyv térképeket, minőségi fotókat, személyleírásokat, szakkifejezéseket, és a német-olasz sereg szervezeti felépítését is tartalmazza.

Innentől fogva a német szemszögből való tájékozódásra két lehetőség kínálkozott. Az egyik Rainer Kriebel német ezredes a brit haderőnek készített beszámolója, amely a sivatagi harcászatra garantál szakszerű betekintést. A másik Erwin Rommel tábornagy emlékiratai, valamint leveleinek gyűjteménye. A tábornagy érthetően fogalmazta meg és vetette papírra gondolatait, hadügyről és később a politikáról egyaránt. Ahogy pedig évről-évre haladunk Rommel írásaiban, úgy figyelhetjük meg a tábornagy „személyiségfejlődését” is, árnyaltabb képet alkotva a legendás parancsnokról, a német vezérkarról, és azok nem-egyezéséről. A német írások egy olyan – a köztudattal merőben szembemenő – képet festenek le előttünk, melyben az akkor már Adolf Hitler által irányított katonai és politikai nomenklatura belső hatalmi küzdelmeket folytatott. Ezek a harcok legtöbbször anyagi javakért, befolyásért, a Führer bizalmáért, a vezető

szerepekért folytak. A szurkálódások azonban előbb-utóbb olyan mértéket öltöttek, hogy Berlin és Róma kereteiből kiszakadva hátráltatták a tengelyhatalmi háborús gépezet működését.

Szükségnek tartottam visszatérni a forrásokhoz, és megvizsgálni a Bundesarchiv rendelkezésre álló katonai jelentéseit és hadinaplóit, melyek statisztikai szempontból elengedhetetlennek bizonyultak. Észak-Afrika próbára tette mindkét oldal erőnlétét, ellátási képességét és haditechnikáját, különösképpen a német visszavonulást idején. Magyar vonatkozásban két alkotás volt igen jelentős. Kurt Rieder Afrika Korps-ról szóló rövid áttekintése a téma megismeréséhez vezető első lépéseket jelentette számomra. Ennél jóval részletesebben mutatta be a hadszínteret Számvéber Norbert alezredes. Az ő munkája különlegességei közé tartozik a páncélos fegyvernem kiemelése, valamint részletes statisztikai kimutatások egész sorozata.

Ezen források és feldolgozások tovább ösztönöztek, hogy szemügyre vegyem az 1943-as észak-afrikai év – saját meglátásom szerinti – tetőpontját. A Kasszerine-hágónál folytatott csatározások a mérleg átbillentését szolgálták, mellyel a német csapatok véget vethettek a hosszúságos hátrálásnak, átfordítva azt egy ellentámadásba, kihasználva az az amerikaiak szétszórtságát. Az Afrika Páncéloshadcsereg és maga Erwin Rommel utolsó győzelme először „tanulópénzzé”, majd az évek során megkerülhetetlen akadémiai tananyaggá vált a szövetségesek és a német vezérkar számára egyaránt.

A háború harmadik éve

A köztudatban a háború harmadik évét annak fordulópontjának tekintik. A tengelyhatalmak az év végére lassan, de biztosan elvesztették a stratégiai kezdeményezés lehetőségét, és 1943-tól lényegében egy fokozatosan gyorsuló összeomlásról beszélhetünk.

Már 1939-től a Német Birodalom több fronton kellett, hogy fölvegye a harcot a nyugati szövetségesekkel szemben. A lengyelországi hadművelet után a német haderőt északra koncentrálták annak érdekében, hogy biztosítsák a svéd acélszállítmányokat Dánia és Norvégia megszállásával. 1940 nyarán elesett Franciaország, Belgium, Hollandia és Luxemburg is. Az európai villámháború után egyedül Nagy Britannia tudott jelentős ellenállást kifejteni.

A helyzet csak rosszabbodott, amikor az Egyesült Államok is belépett a konfliktusba 1942 decemberében. Az amerikaiak ipari kapacitása, flottája és légierije képes volt kompenzálni, majd felülmúlni a németekét. 1941. októberétől 1942. januáráig sikertelenül zárult a német középső hadseregcsoporthoz Moszkva elleni támadásainak sorozata. Az északi hadseregcsoporthoz szintén nem volt képes bevenni Leningrádot, így hosszas ostromra rendezkedtek be. Walther von Brauchitsch¹ tábornagy menesztését követően Adolf Hitler saját kezébe vette a teljes OKH² irányítását. Első javaslata 1942 tavaszán egy, a korábbi offenzívához hasonló művelet végrehajtása volt. A Kék hadművelet (*Fall Blau*) a megmerevedett front kiszélesítésére és a kaukázusi olajmezők megkaparintására szolgált.

A középső és déli hadseregcsoporthoz az Uránusz hadműveletnek³ köszönhetően destabilizálódtak. Ezt követően az is nyilvánvalóvá vált, hogy a tengely olyan tagjai, mint Magyarország vagy Románia leginkább támogató feladatkörökre alkalmasak. Volt köztük egy kivétel, a Benito Mussolini által vezetett Olasz Királyság, amely 1940. szeptemberében offenzívát indított Egyiptom ellen. Az olasz hadművelet azonban rosszul szervezettek és hibásan kivitelezettek voltak. A duce afrikai hadseregét gyorsan kiszorították nem csupán a megszállt, de saját gyarmati területeiről is. 1941. februárjára a brit ellentámadásoknak köszönhetően már 130 ezer olasz katona esett fogságba. Rodolfo Graziani marsall⁴ alábecsülte a nemzetközösségi erőket és ezért majdnem az egész front felbomlásával fizetett. A fordulópontot a német segítség

¹ Walther von Brauchitsch tábornagy (1881-1948) 1938. február 4. és 1941. december 19. között a német hadsereg főparancsnoka. Hitler a Moszkva elleni támadás sikertelensége után nyugdíjazta, majd maga vette át a főparancsnoki pozíciót.

² Oberkommando des Heeres – a Német Haderő Főparancsnoksága.

³ A német 6. hadsereg és 4. páncélos-hadsereg bekerítése 1942. november 19. és 23. között.

⁴ Rodolfo Graziani marsall (1882-1955). Az olasz gyarmati Afrika jelentős részét ő teremtette meg. Több kormányzó szerepet töltött be, utoljára Líbiáét.

jelentette, mely február 21-én az Afrika Hadtest képeben érkezett meg, élén Erwin Rommel altábornaggyal.

1. Észak-Afrika hadszíntere 1942 végén.

1.1 A brit gőzhenger megindul

A brit közel-keleti hadvezetés igen ingatag lábakon állt az Afrika Korps⁵ és Erwin Rommel 1941-es megérkezése óta. Archibald Wavell⁶ az év elejére az olasz csapatokat egészen Tripolitániáig kergette, azonban a német ellentámadás, nemhogy megállította offenzíváját, de szinte mindent elveszített, amit az Iránytű hadműveletben sikerült elfoglalni az olaszoktól. Churchill és Sir Alan Brooke tábornagy⁷ júliusban visszavezényelték Wavellt, aki helyet cserélt az Indiában parancsnokló Claude Auchinleckkel⁸. Az új főparancsnok legfőbb feladatának tekintette, a már három hónapja ostrom alatt álló Tobruk felszabadítását.⁹ Ennek megfelelően a 8. Hadsereg parancsnokát, a sokáig megtűrt Alan Cunninghamet¹⁰ a fiatal Neil Ritchiere¹¹ váltotta le, aki a Crusader hadművelet¹² befejezésével visszaverte Rommel seregeit egész El-Agheilaig - felszabadítva Tobrukot a kettőszáznegyvenegy napig tartó ostrom alól. A fiatal parancsnok azonban túlságosan messzire tört előre, és a német védelmi állásokhoz érve sok egysége még úton volt az utánpótlással valamint a nehézfegyverekkel. Rommel egy elkeseredett felderítő akció során szerzett tudomást a brit csapatok szétszórtságáról¹³ 1942. január 21-én, amelyet szokásához híven gyorsan és könyörtelenül ki is használt. Minden tartalékát összeszedve ellentámadást indított és egészen a Gazalánál kiépített állásaikig kergette a briteket.

⁵ Deutsche Afrika Korps – Német Afrika Hadtest.

⁶ Archibald Wavell tábornagy (1883-1950) brit főtiszt és herceg. A második búr háborúban már alhadnagyként szolgált, a nagy háborúban került először az egyiptomi csapatok tisztikarába.

⁷ Alan Brooke tábornagy (1902-1946) a brit birodalmi haderő főparancsnoka.

⁸ Claude Auchinleck brit tábornagy (1884-1981). 1941. júliusától fogva a Közel-Keleti Parancsnokság vezetője. A gazalai vereséget követően maga vezette a 8. Hadsereget, azonban az első el-alameini ütközet után Churchill 1942. augusztusán menesztette, helyére Harold Alexander tábornokot jelölték.

⁹ John Keegan: A második világháború. Bp., 2019. 310-311. (Továbbiakban: Keegan)

¹⁰ Sir Alan Gordon Cunningham dandártábornok (1887-1983) írszármazású brit főtiszt. A háború kitöréséig a távolkeleti és kelet-afrikai csapatokért volt felelős. Miután megadásra kényszerítette az olaszokat Szomáliában, Auchinleck tábornagy kinevezte a 8. Hadsereg élére, valamint a Crusader hadművelet kivitelezőjének.

¹¹ Sir Neil Ritchie brit tábornok (1897-1983). Részt vett a franciaországi harcokban és az arab fölkelés leverésében. Ritchie sikerrel verte vissza Rommel csapatait Tripolitániába, azonban elbizva magát nem várta be az utánpótlást. A németek így 1942. június 21-én Gazalánál legyőzték és bevették Tobrukot. Auchinleck 25-én menesztette pozíciójából.

¹² A hadművelet célja Tobruk ostromának feloldása, valamint Kirenaika visszafoglalása volt, melyet 1941. november 18. és december 30. között a brit csapatok sikerrel végrehajtottak.

¹³ Kurt Rieder (Géczi Zoltán): Afrika Korps, Rommel megállíthatatlan hadserege. Kecskemét. 2004. 88-92. (Továbbiakban: Rieder: Afrika Korps)

Bruce I. Gudmundsson: Deutsches Afrika Korps, a Crusader-csaták 1941-1942. Debrecen. 1999. 60-72.

1942. május 26-án a német-olasz csapatok először az Ariete páncélosadosztály vezetésével Bir-Hakeimnél szétverték az indiai és szabad francia csapatokat. Az offenzíva lendületének köszönhetően június 17-én a németek bevették Tobrukot. A britek Mersa Matruh irányába kezdték meg visszavonulásukat. Június 25-én Ritchie Auchinleck azonnali hatállyal menesztette pozíciójából, és önmagát helyezte a seregei élére.¹⁴

Churchillt megfélemlítően érintették a hírek. A sivatagi hadsereg jelentős ember- és járműállománya odaveszett, ráadásul a Luftwaffe¹⁵ ekkor még könnyörtelenül támadta a Máltára érkező ellátmányokat. Kevesen tudják, de a brit miniszterelnökre komoly nyomás nehezedett az afrikai oda-vissza harcokat követő sorozatos sikertelenségek miatt. A parlamentben egyesek úgy gondolták, hogy felkészülhetnek egy újabb Gallipolira¹⁶. Az angol miniszterelnök megint „tisztogatásra” szánta el magát. Augusztus 15-én Kairóba utazott, összehívta a közel-keleti parancsnokokat, köztük Auchinlecket. Churchill leváltotta a főparancsnokot, helyére Harold Alexander¹⁷ tábornokot nevezte ki.¹⁸ Még a hónap elején a 8. Hadsereg élére William Gott¹⁹ altábornagyot állították, a híres brit 7. páncélosadosztály²⁰, a „Sivatagi Patkányok” parancsnokát. Az altábornagy azonban augusztus 7-én életét vesztette a posztja átvétele előtt a tobruksi szerencsétlenségből való visszaúton. A tragikus eseményt követően Alexander tábornok az emberei által közkedvelt Bernard Montgomery dandártábornokot választotta a hadsereg parancsnokává. Talán jobban nem is dönthetett volna, ugyanis a katonái által csak „Monty” néven emlegetett parancsnokban Rommel emberére talált.²¹

Montgomery nem követte elődjei szokásait. A gyors, Blitzkrieg²²-re hajazó csapások és a Rommelhez hasonló kockázatos taktikai manőverek egyáltalán nem szerepeltek eszköztárában. A parancsnok felismerte és kihasználta a tengelyhatalmi csapatok leggyengébb pontját: az utánpótlást. Egységei még mindig élvezhették a számbeli fölény adta biztonságot. Montgomery

¹⁴ Erwin Rommel: Háború gyűlölet nélkül. Sopron, 2018. 108-115. (Továbbiakban Rommel)

¹⁵ Luftwaffe – Német Légierő

¹⁶ Winston Churchill az első világháború alatt az admirális első lordjaként szolgált. Hozzá fűződik az 1915-1916 között katasztrófába torkollott partraszállás a Dardanelláknál (Gallipollinál), ami politikai karrierjén csorbát ejtett.

¹⁷ Harold Alexander brit tábornok (1891-1969). Claude Auchinleck leváltását követően 1942. augusztusától a Közel Keleti Parancsnokság vezetője.

¹⁸ Keegan, A második világháború. 312-313.

¹⁹ William Gott brit altábornagy (1897-1942). 1938-ban Burmából került Egyiptomba, ezt követően az újonnan szervezett 7. páncélosadosztály parancsnokává nevezték ki.

²⁰ 7. páncélosadosztály (1937-2014). Az brit szárazföldi erők egyik legsikeresebb alakulata, a német „szellemadosztály” brit megfelelője.

²¹ Rieder, Afrika Korps. 120-121.

Keegan, A második világháború. 314.

Field Marshall Lord Alanbrooke: War Diaries 1939-1945. 295.

²² Blitzkrieg – villámháború. Az elsősorban Heinz Guderian páncélos tábornoknak tulajdonított taktika, melyet az 1930-as években dolgozott ki.

lényegében felhalmozási politikát folytatott. Készleteit gondosan feltöltötte, hogy egy elhúzódozó ütközet esetén is előnyben maradhasson.

Haditechnika áramlott be Egyiptomba, hatalmas mennyiségben. A tábornok terve az volt, hogy megerősíti állásait, majd kivárja a német támadásokat. Csak abban a pillanatban indított támadást, amikor minden kétely eloszlott és az ellenfél már nem tudott jelentős ellenállást kifejteni.²³ Nagy szerepe volt az ULTRA²⁴-nak is Montgomery sikerében. Az enigma üzenetek megfejtésével a parancsnok minden német lépésről tudomást szerzett, így felkészülhetett az augusztus végére tervezett offenzívára. Alam el Halfánál sikeresen kamatoztatta is taktikáját. Rommel páncélosai képtelenek voltak részt ütni a brit vonalakon.

Szeptember 5-re az Alam Halfa ellen indult német támadás, mely az El Alameinnél állomásozó brit csapatok bekerítésére szolgált volna, csődöt mondott. Rommelnek rá kellett szánnia magát, hogy védekezésre rendezkedjen be. A tábornagy azonban a megállás nélküli közvetlen vezénnyeléből kifolyólag egészségügyi gondokkal küszködött. Vissza kellett térjen Németországba, hogy kikúrálja magát. Helyettese Georg Stumme²⁵ tábornok ügyelt Afrikára, akivel tisztázta a brit támadás jelentőségét és közelgő bekövetkeztét.²⁶ Rommel tudta, egy védelmi vonal hosszú távon nem fog kitartani. Legyen szó Gazaláról, Tobrukról – a védekezés csak akkor válik eredményessé, ha sikerült azt viszonylag rövid időn belül támadásba átvezetni. Ennek az esélye, pedig Rommel nélkül igen csekély volt. Október 23-án Montgomery meg is indította offenzíváját a német állások ellen. Megkezdődött a második El-Alameinért vívott csata.

A brit tüzéség kíméletlenül ontotta a lövedékeket, elnyomva a német lég- és páncéelhárító fegyvereket. Stumme – lőszerhiányra hivatkozva – a tűz viszonzása helyett kivárta a britek következő lépését, amely ahhoz vezetett, hogy Montgomery csapatai jelentős veszteségek nélkül rendezetten indultak el az előre tolt állásokból. Stumme október 24-én a frontra utazott, azonban a brit légierő gépei rajtaütöttek. A tábornok menekülés közben magas vérnyomásából kifolyólag szívrohamban életét vesztette. Rommelt Albert Kesselring²⁷ és Adolf Hitler is

²³ Rieder, Afrika Korps. 122-125.

²⁴ ULTRA – A brit hírszerzés kódfejtő részlege, mely az ENIGMA gép titkosításának feltörését végezte.

²⁵ Georg Stumme német páncélostábornok (1886-1942). Harcolt Franciaországban, Jugoszláviában, és a Szovjetunióban. 1942. szeptemberében érkezett Afrikába a gyengélkedő Rommel helyére.

²⁶ Rommel, 149-165.

²⁷ Albert Kesselring tábornagy (1885-1960) a német légierő kiemelkedő főtisztje és a Mediterráneumban végzett műveletek parancsnoka. Később az olaszországi fronton szolgálta végig a háborút.

telefonon értesítette, hogy térjen vissza az afrikai frontra, ahol teljes káosz uralkodott. A tábor nagy 26-án utazott vissza, és már ekkor tudta, a helyzet menthetetlen.²⁸ Kesselring támogatásával Rommel a Führer parancsát megtagadva elkezdte megtervezni a visszavonulást El-Alameintől nyugatra.

Október 31-én megindult a Supercharge hadművelet²⁹, a brit csapatok áttörték a kiszélesített frontot, és bekerítéssel fenyegettek a déli térségben. November 2-án megindult a visszavonulás. A német csapatok északon, míg az olasz egységek középtű és a déli szárnyon haladtak. A brit légierő folyamatosan támadta a visszavonulókat, mindössze 30 páncélosra redukálva a DAK³⁰ harckocsiállományát. A 400 szövetséges harckocsival nyomuló Montgomery könnyűszerrel elvágta a legyengült olasz páncéloshadosztályokat, megsemmisítve azokat.³¹ November 4-től kezdve Rommel fokozatosan vonult vissza Fuka felé, közben igyekezett kimentekíteni annyi hadianyagot, amennyit lehetett.

A brit gőzhenger immár teljes erővel gördült előre, kiszorítva a tengelyhatalmi csapatokat, egyre nyugatabbra tolva azokat Kirenaika felé. Montgomerynek nem kellett tartania attól, hogy Rommel újabb utánpótlást kap Tunéziából. November 8-án ugyanis megindult a Fáklya-hadművelet. Az amerikaiak partraszálltak Marokkó és Algéria partjainál.

²⁸ Keegan, A második világháború 315.; Rommel.174-176.

²⁹ Operation Supercharge – Túlnyomás-hadművelet: Az 1942. október 31-én megindult brit támadás El-Alamein-nél.

³⁰ Deutsches Afrika Korps.

³¹Uo. 183-192; Orr Kelly: Meeting the Fox. New York. 2002. 84-85.

1.2 Az USA színre lép

Maga a Fáklya hadművelet ötlete korántsem volt népszerű a szövetséges vezetők körében. Az amerikai vezérkar 1941-42 fordulóján még javában a Japánnal való konfliktusra fókuszált.³²

Amikor Churchill először előállt az Észak-Afrikában való partraszállással, a két ország vezérkara nem örült a miniszterelnök ötletének. Az amerikaiak Németországra kívántak összpontosítani, egy Észak-Európában való invázió képében, és egyáltalán nem volt a terveik között a De Gaulle³³ és a németektől elszökött Henri Giraud³⁴ megsegítése Afrikában. A briteket azonban nem lehetett lebeszélni, és végül 1942 júliusában Rooseveltnél jóváhagyta, majd elsődleges prioritásba helyezte az afrikai hadműveletet.³⁵

A csapatokat a hadművelet előtti napokban tájékoztatták a küldetésről, és megtiltották, hogy elsőként tüzeljenek a franciákra. Csakis védelem érdekében viszonyozhatták a tüzet. Ha ez nem lett volna elég, a résztvevő brit katonákat és kommandósokat kötelezték az amerikai egyenruha, valamint felvarró viselésére, és a csillagos zászló hordozására.³⁶ Ennek az oka az volt, hogy a francia hadsereg elég erős gyűlöletet érzett a britek iránt, azok Katapult hadművelete miatt. 1940. július 3-án Mers el Kébirnél a britek megpróbálták elsüllyeszteni a kapitulált franciák flottáját, megölve ezzel 1300 tengerészt. A francia kérdést nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Szükség volt rá, hogy minél gyorsabban megoldják a francia „frakciós háborút” és megkezdhesék a tuniszi hadjáratot.

November 8-án Casablanca, Orán és Algéria partjain 107 ezer szövetséges katona vetette meg a lábát és indította el az afrikai háborúk harmadik, egyben utolsó felvonását. A fegyverletételt és a francia csapatok átállását diplomatikusabb úton, Francois Darlan admirális meggyőzésével érték el. Még november 8-án Darlant elfogták Algériában mialatt sebesült fiát látogatta a kórházban, és november 10-én Eisenhower elé kísérték. Annak érdekében, hogy végleg lezárják a hadműveletet, Darlant meghagyták a teljes Francia Afrika katonai és polgári vezetőjének.³⁷

³² David T. Zabecki: World War Two in Europe. London. 1998. 1270-1271.

³³ Charles De Gaulle dandártábornok (1890-1970) a Szabad Francia Haderő főparancsnoka. Afrikában és Európában az amerikaiakkal együtt foglalta vissza Franciaországot, melynek 1940 és 1969 között többször volt állam- és kormányfője.

³⁴ Henri Giraud tábornok (1879-1949) egy ideig saját frakcióval rivalizált De Gaullel.

³⁵ United States Military Academy Department of Military Art and Engineering: The War in North Africa. New York, 1947. 4-5.

³⁶ Uo. 5-8.

³⁷ Arthur L. Funk: Negotiating the Deal with Darlan In: Journal of Contemporary History Vol. 8. (1973) no. 2. 81-117.

Darlan még aznap kiadta a fegyverletételre utasító parancsot, amelyet szinte kivétel nélkül végrehajtottak.³⁸ A Fáklya-hadművelet sikeres volt. A szövetségesek mindössze 2372 főt vesztek a franciák 3343 főnyi veszteségével szemben.³⁹ A légierő immár Oránból és Algériából közvetlen támadhatta Tunéziát és az oda tartó konvojokat. November 17-én az amerikaiak már Tunéziában jártak, és az év végére 64 kilométerre voltak a fővárostól Tunisztól. Versenyfutás indult el az idővel, mielőtt a németek utánpótlása, illetve új technikája megérkezhetne és ellentámadásba lendülhetnének. A futam Tuniszba megkezdődött.

1.3 A megfáradt Afrika Korps

A visszavonuló tengelyhatalmi erők egyáltalán nem álltak a helyzet magaslatán, ugyanis a britek több, mint 400 páncélossal haladtak a visszavonulók nyomában.

A tábornagy nem számíthatott a legfelsőbb hadvezetés ígéreteire. Hitler és Mussolini többször biztosította Rommelt, hogy hamarosan megkapja utánpótlását és vele az új haditechnikát is. Ennek egyedüli feltétele a Führer új klasszikussá vált parancsa volt: „*Utolsó vérig harcolni kell!*”. Wilhelm Ritter von Thoma⁴⁰ páncélos tábornok és a többi főtiszt is hallotta, amint egy ilyen parancsot követően Rommel hangosan megjegyezte: „*A Führer teljesen holdkóros!*”. Ritka pillanat, de ugyanezen a véleményen volt Ugo Cavallero marsall⁴¹ is, aki szerint a hadsereg teljes megsemmisülését eredményezte volna a parancsok betartása.⁴² A helyzet stabilizálására egyetlen megoldás tűnt logikusnak: a visszavonulás Kirenaikán keresztül Tunéziába.

Az üzemanyag tartalékok vészesen alacsonyak voltak, így az elhúzódó utóvédharcokat kizárták. Rommel szerencséjére Montgomery kizárt minden vakmerő akciót, így igaz nem nyújtott a német tábornagynak ellentámadási és bekerítési lehetőséget, de égerutat biztosított a német-olasz csapatok rendezett visszavonulására. Október 23. és november 29. között az egyes zászlóaljok harcképessége már csupán negyven százalékos volt. Rengetegen tűntek el - feltételezhetően elfogták őket - és lettek betegek vagy súlyosan sérültek, így megnehezítve a csapatok szállítását.⁴³ November 9-én az első jelentés szerint a DAK csak 2000 harcképes katonával és

³⁸ Gerhardt Schreiber, Bernd Stegemann, Detlef Vogel: Der Mittelmeerraum und Südosteuropa 1940-1941 In: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. III. (1995) 827.

³⁹ Rick Atkinson: An Army at Dawn. New York, 2002. 159.

⁴⁰ Wilhelm Ritter von Thoma páncélostábornok (1891-1948) az Afrika Korps Rommel után talán legtehetségesebb tábornoka. A páncélos hadviselés mestereként tartották számon. 1942. októberében esett fogságba El-Alameinnél, majd Britanniába szállították.

⁴¹ Ugo Cavallero marsall (1880-1943) a német és olasz vezérkar összekötőjeként szolgált Afrikában. Sokszor elmentébe került Rommellel, leginkább irigységből kifolyólag.

⁴² David Fraser: Rommel II. ford. Fazekas István. Pécs, 1994. 128. (Továbbiakban Fraser)

⁴³ RH-19-VIII-3-24. „Személyi állományról szóló jelentés”. Bundesarchiv.

21 bevethető páncélossal rendelkezett.⁴⁴ Albert Kesselring utasította a tábornagyot, hogy csakis Mersza el-Brega határáig vonulhat vissza, azt minden áron meg kell tartania. Hitler ugyanis innen kívánta megindítani a következő offenzívát. Rommel kételkedve ugyan, de újabban tájékoztatást várt Kesselringtől és Ugo Cavallero marsalltól, hogy várhat-e elegendő utánpótlást a Mersza el-Brega vonalában megszervezendő védelemhez és Tunézia megtartásához egyaránt. A DAK parancsoka azt is felvetette, hogy a mediterráni hadműveletekért felelős német és olasz erők parancsnokai meglátogathatnák a frontot, hogy jobban szemügyre vehessék milyen állapotok uralkodnak El-Alamein óta.

A meggyőzés érdekében Rommel a vele már az afrikai hadműveletek megkezdése óta tartó elismert újságíró, Alfred-Ingemar Berndtet⁴⁵ küldte maga helyett, hogy nyomást gyakoroljon a parancsnokságon. Ezúttal sem jártak sikerrel. Kesselring továbbra is a Mersza el-Bregánál lévő állások megtartására adott parancsot, Cavallero, pedig csak később jelent meg, ekkor sem utazott ki a frontvonalig.⁴⁶ Mindezt tetőzte, hogy a légierő sokszor üzemanyagot foglalt le a szárazföldi erőktől. Arra hivatkoztak, hogy utánpótlást kell átszállítaniuk a védőknek. Azonban ennek köszönhetően nem maradt elég benzin a visszavonulóknak.

November 12-én a németek már újra a pokoli Gazalanál jártak, melynek szorosában a gépjárművek üzemanyag és technikai problémáknak köszönhetően feltorlódtak, újabb könnyű célpontot biztosítva a RAF pilótáinak. Ezzel egyidőben a hátvédet kitartóan alkotó 90. hadosztály a parancsoknak megfelelően mind a 10 ezer tonna hadianyaggal megpakolva kivonult Tobrukból, átadva azt minden jelentősebb harc nélkül a brit csapatoknak.⁴⁷ A kikötő, mely életben tartotta az Afrika Hadtestet keletre tartó offenzívájában végleg elveszett.

A felperzselt föld taktikáját azonban Rommel megpróbálta minimalizálni. Az olaszok látványosan, feldühödve pusztították mindazt, amit anno az épülő birodalmuk „gabonaraktárának” neveztek. A tábornagy még időben lépett közbe, hogy megmentse Bengázi víz- és villamosműveit. Tisztában volt azzal, hogy a helyiek többszörösen sínylik meg az átvonuló csapatok rongálásait, így pedig bosszúból akadályozhatták volna a visszavonulók útját. A sikeres mentőakciót követően végül november 13-án a tengelyhatalmi csapatok visszatértek Mersza el-Bregába.

⁴⁴ Számvéber Norbert: Páncélosok a sivatagban. Bp., 2010. 94. (Továbbiakban Számvéber)

⁴⁵ Alfred-Ingemar Berndt hadnagy (1905-1945) tősgyökeres SS tag volt, emellett Joseph Goebbels az újságírói munkáinak köszönhetően már a 30-as évek végén személyesen helyezte több vezetői állásba is.

⁴⁶ Rommel, 208-210.

⁴⁷ Uo. 211-212.

2. Út Tunézia felé

2.1 Hosszas hátrálás

Az új állások ellátására a németek több konvojt is indítottak. Ebből az egyiket már november 18-án átirányították. Bengáziban még több tonna hadianyag várt elszállításra, de egy 30 hajóból álló brit konvoj hírére mindent megsemmisítettek, a páncélosokat szállító talpnaszádok, pedig elsüllyedtek a tengeren. Mindezek ellenére Mersza el-Brega első látásra jó védelmi vonalként szolgálhatott volna. Délen nehezen volt járható a terep, a sós mocsarak és a sivatag hatalmas kerülőben testesült meg, melyeket Montgomery messziről elkerülte. A német-olasz csapatoknak azonban megint az üzemanyag hiánya jelentette a védelem gyenge pontját. Tripoliszba ugyanis a várt 6200 tonna benzintől mindössze 1200 tonna jutott el Adzsedabiáig. Mersza el-Brega széles vonalán, pedig minden áttörés esetén a gépesített, valamint páncélos egységeket kellett volna gyorsan átirányítani. Ezek az áttörések elsősorban délen Fuka és Kattarra irányából történtek.

Rommel ezúttal nyitott fülekre talált Ettore Bastico olasz marsall⁴⁸ személyében, aki belátta, hogy egy harc vállalása a vonalon egy újabb olasz katasztrófában végződne. Így a következő 500 tonna üzemanyagot már az vonalra, El-Ageilába továbbították.⁴⁹ Ezt követően a tábornagy újabb meghallgatást kért az OKH-tól és magától Kesselringtől valamint Cavallerótól, akik november 24-én meg is érkeztek Észak-Afrikába. Rommel hamar kifejtette, hogy miért volt szükség a két vezérkaritisztnek ellátogatnia főhadiszállására. A jelentések szerint a mersza el-bregai állásokat két-három héten belül a britek 800 harckocsival és közel 1000 páncéltörő és tüzérségi löveggel fogják megtámadni. A tengelyhatalmi csapatoknak ennek feltartóztatásához legalább 50 új típusú, hosszúcsövű Panzer IV⁵⁰-est, újabb 50 7,5 cm-es Pak 40⁵¹ típusú páncéltörőágyút és 78 darab 10-17 cm-es űrméretű tüzérségi löveget vennének igénybe. Továbbá 8000 tonna benzint és lőszert, illetve a légierő megerősítését. Természetesen Rommelt és törzsét újabban defetistaként bélyegezték meg.⁵² A Commando Supremo⁵³ szinte figyelembe se vette azt, amit a tábornagy tárt elő, és azonnali támadásra utasította a hadtestet, biztosítva a légifedezetet - amiben természetesen senki sem bízott. Rommel és szűk stabja újabb kör lefutására szánta el magát, hogy a Führerrel tanácskozhasson. November 28-án a tábornagy már délután

⁴⁸ Ettore Bastico olasz marsall (1876-1972) Rommel közvetlen felettese volt 1943. február 2-ig. Kezdetben előde-
ihez hasonlóan neheztelt a tábornagyra. Líbia elvesztése után nem kapott új beosztást.

⁴⁹ Uo. 213-214.; Volkmar Kühn: Mit Rommel in der Wüste. Würzburg. 2006. 232. (Továbbiakban Volkmar Kühn)

⁵⁰ Panzerkampfwagen IV közepes harckocsi.

⁵¹ Panzerabwehrkanone 40 – 40-es mintájú 75 mm-es páncéltörő löveg.

⁵² Rommel, 218-219.

⁵³ Commando Supremo – Olasz Haderő Főparancsnoksága.

négy órára Rastenburgban volt, ahol Wilhelm Keitel és Alfred Jodl, illetve Rudolf Schmundt tábornokokkal előzetes értekezletet folytatott.

Itt ki kell térni arra, hogy ekkor már Rommel parancsnoki tevékenységét szinte semelyik vezérkari tiszt nem nézte jó szemmel. Nem vették, vagy nem akarták figyelembe venni azt a tényt, hogy Észak-Afrikát elhanyagolták és így minden hibát a tábornagnak tulajdonítva nem is kívánták meghallgatni a frontról szóló részletes jelentést. Keitelt idézve „...*tartsa meg a beszámolóját a Führernek*”. A Führer azonban nemigen volt érdekelt Afrikával kapcsolatban. Pont annyira foglalkozott a beszámolóval, hogy kiadja a szokásos visszavonulást tiltó parancsot és hogy megint szóban „biztosítsa” arról a tábornagyot, hogy hamarosan érkeznek az utánpótlást szállító hajók és repülőgépek. Rommel ekkor már csupán 15000 frontharcos katonával rendelkezett, 5000 fegyverrel. Hitler mindemellett elküldte Hermann Göring birodalmi marsallt is Rómába a vezértábornaggal együtt, hogy segédkezzen egy lehetséges offenzíva megszervezésében.⁵⁴ Mondanom sem kell, Rommelnek innentől a legfőbb ellensége Göring lett, aki a javasolt Gabesz felé való visszavonulásról hallani sem akart. Újra elővették a titkosfegyvert: Berndt. A propagandista sikeresen meggyőzte a marsallt, miszerint egy offenzívát sokkal könnyebb lesz a rendezett és újra teljes feltöltöttségű Gabesz-vonalból indítani. Göring a beszélgetések után lelkesedett Rommel tervéért, azonban nem sokkal később Kesselring kedvezőtlen légiharcokról szóló jelentése miatt visszalépett. Ezt követően Rómában a Duceval folytatott tárgyalások alatt Göring aktívan sároztta Rommel nevét, miszerint cserbenhagyta az olaszokat El-Alamein előtt. Mussolini azonban kiállt a tábornagy mellett, mondván, hogy a visszavonulás szükséges volt, és Rommel nagyszerűen oldotta meg annak kivitelezését. Az olaszok ez alatt már el is kezdték Buerat térségében az új állások kiépítését, mivel Rommel beszámolója után tisztában voltak azzal, hogy Mersza el Brega tarthatatlan, a támadás bevétele az olasz Első Hadsereg megsemmisülését eredményezné.⁵⁵

Jól kivehető, hogy az olasz vezetés már korántsem lelkesedett annyira a németek utasításaiért. Olaszországban Mussolini helyzete sem volt biztató. A duce tisztában volt vele, hogy népszerűsége és meglehet vezetői pozíciója áll vagy bukik az afrikai hadjárat sikerén. Nem segített az olaszok helyzetén Göring sem akit ekkor a vezérkarhoz küldtek felügyelni a hadműveleteket -természetesen Olaszországból. Elutasító volt Rommellel szemben, javaslatait elvetette, a további visszavonulásról, pedig hallani sem akart. A marsall valódi célja azonban az olaszok háborúban tartása volt. További egységeket kívánt elvonni a keleti frontra, Sztálingrád

⁵⁴ Uo. 220-221.; Fraser, 138-139.

⁵⁵ Rommel, 222-223.

társágába. A németek a fegyvergyártásra is rá kívánták tenni a kezüket, elsősorban a kézfegyverek miatt.⁵⁶ Viszont ezt az együttműködést egyesek, mint például Pietro Badoglio⁵⁷ és Ugo Cavallero marsall behódolásnak tekintették. Szerintük a német marsall minden tisztelet nélkül utasításokat adott az olasz vezérkar számára és Hitlernek köszönhetően beleszólt az olasz belpolitikába is.

Talán itt érdemes kiemelni azt az apró, de fontos tényt, hogy Rommel az afrikai hadjárat utolsó szakaszáig igen keveset írt a politikai körülményekről, melyek behálózták ekkorra a teljes Wehrmachtot⁵⁸ is. A volt tábornagy visszaemlékezései alapján azt a benyomást kelti - hogy 1942. másodikfelére Rommel elvesztette bizalmát a német vezérkarral szemben. Irataiban El-Alameint követően egyre gyakoribbá vált a felsőbb vezetés és maga Hitler kritizálása.⁵⁹ A megannyi üres ígélet és öngyilkos akciókra való utasítás, majd az ezeket díszítő fejmosások, melyeket a DAK kapott, elérték, hogy Rommel egyre kevésbé bízott a Führerben, aki még 1940-ben oly elismerően beszélt a francia hadjáratban kitűntetett hadosztályparancsnokról. Mindenesetre a megannyi elutasításnak megvolt a börtje. Novemberben 13100 tonna üzemanyagot szállítottak Észak-Afrikába, melyből 8100-at tengeren a britek elsüllyesztettek. A légierő továbbra sem működhetett teljes kapacitással. A hírszerzés szerint Montgomery decemberre tervezte megindítani következő offenzíváját. A tengelyhatalmi erők azonban továbbra sem álltak készen hosszabb harcok vállalására.

December 10-én a DAK vezetése megosztottá vált. A vezértábornaggyal versengő Hans Jürgen von Arnim⁶⁰ vezérezredes parancsnoksága alatt megszervezték az 5. páncélos hadsereget, mely a tunéziai erőket foglalta magába. A hadsereg elnevezés azonban csak megtévesztésként szolgált a szövetségesek számára. A 17 ezer fővel, és 159 páncélossal ellátott alakulat épphogy kitett egy páncéloshadosztályt, nemhogy négyet, ami egy átlagos német páncéloshadsereget alkotott.⁶¹ Ezzel a döntéssel, pedig csak súlyosbították az ellátás problémáját.

December 12. hajnalán erős ágyútűzzel megindultak a szövetséges csapatok, melyek Mersza el Brega átkarolását tűzték ki céljuknak. Rommel azonnal visszavonulót fűjt, az új állomás Muggata térsége lett. December 13-án, mint mindig, az olaszokkal kezdték a visszavonulást, akik

⁵⁶ Uo. 224.

⁵⁷ Pietro Badoglio marsall (1871-1956) Ugo Cavallero előtt az olasz vezérkar főnöke, 1936. májusától Adis Abeba hercege. Badoglio hú követője volt Mussolininak, egészen a görögországi hadjáratig.

⁵⁸ Wehrmacht – Német Szárazföldi Erők.

⁵⁹ Fraser, 128-131.; Rommel, 275-281.

⁶⁰ Hans Jürgen von Arnim német vezérezredes (1889-1962) a keleti frontról érkezett Afrikába. Porosz katonacsalád sarjaként kezdetben előítéletes volt Rommellel szemben. Ő volt az Afrika Hadseregcsoporthoz utolsó parancsnoka.

⁶¹ Számvéber, 108.

ezúttal kiemelkedő teljesítményt nyújtottak. Tíz órán át hátráltatták a brit páncélosokat, megsemmisítve 24 járművet, ezzel megmentve a német 90. könnyű hadosztályt a bekerítéstől. Ekkor lehetőség nyílt volna a brit balszárny teljes megsemmisítésére. A mugtaai szűkületet ugyanis kisebb erőkkel is elég volt védeni. A sivatagban hatalmas kerülőt megtevő brit járműoszlopok könnyű prédát jelentettek volna a német páncélosoknak. Azonban ennek a szimpla tervnek sem sikerült megvalósulnia, mert még aznap elsüllyesztették az ehhez szükséges 3500 tonna benzint szállító konvojt, így végül Mugtaat is feladták. A fokozatos hátrálás alatt Rommel is majdnem életét vesztette, amikor az új parancsnokságát Nofiliától 50 kilométerre brit bombázók támadták meg. A britek áttörtek a szűk folyósósón, új feladatukká pedig a tengelyhatalmi erők köldökszínörjának: a Via Balbiának⁶² elvágása vált.⁶³ Ha nem volt elég az, amit a brit hadsereg a fronton művelt, akkor még továbbra is számolni kellett a hírhedt LDRG (Long Range Desert Group)⁶⁴ portyáival.

Az 1940-ben Egyiptomban felállított alakulat már a megalakulásától fogva azt a célt szolgálta, hogy megbénítsa a német-olasz vonalak ellátását és összeköttetését. Az LDRG sok borsot tört a DAK orra alá agresszív üss és fuss taktikájukkal. Telefonvonalakat vágtak el, lőszerkészleteket loptak vagy robbantottak föl, és aktívan gyűjtötték a kritikus német dokumentumokat.

Még az év elején sikerült egy nagyobb csapást mérni a brit kommandósokra de El-Alamein után már nem volt a elég erő az elhárításukra. Rommel azonban nem csupán a károkozás miatt szerette volna közelebbről megismerni a sivatagi harcosokat. Tudniillik, a britek gépesített parancsnokságán megtalálható volt azok saját, és további alakulatok állomáshelyei, lerakatai, valamint Montgomery elkövetkező haditervei is. December 24-én a német törzs egy része elfogott egy LDRG alakulatot, mely pont ezen dokumentumok birtokába juttatta a német felderítőket. Mint kiderült Montgomery 4500 járművel már úton volt Szirte felé, melyet a német 15. páncéloshadosztály védett, amely épp ekkor karácsony alkalmából megpihent. Rommel még időben utasítást adott az újabb visszavonulásra, ezúttal a már megerősített buerati állások felé.

A DAK vezetése tisztában volt, hogy Buerat csak egy újabb megálló lesz. Hiába próbáltak volna további védelmi vonalakat kiépíteni, ellentámadás nélkül Montgomery csapatai megállíthatatlanok voltak.

⁶² Via Balbia – Italo Balbo tábornok tiszteletére elnevezett útvonal. Akkoriban az egyetlen aszfaltozott út volt, ami egész Líbiát átszelte. Jelenleg a líbiai partmenti autópálya része.

⁶³ Uo. 224-227.

⁶⁴ Long Range Desert Group – Nagy Hatótávolságú Sivatagi Csoport. A brit sivatagi kommandó.

Az 1943-as év beköszöntével Cavallero marsall is nyomban felkereste a tábornagyot és segítséget kért tőle. Az amerikaiak ekkor minden akadály nélkül haladtak egyre beljebb Tunéziába, és január 10-én már a gabeszi szűkületet fenyegették, mely a Tripolitániát és Tunéziát utolsóként összekötő folyósó maradt. December 4-én Tebourbánál éppen, hogy sikerült megállítani az amerikai „B” Harci Parancsnokság páncélosai által támogatott brit Hampshire ezred 2. zászlóaljának előrenyomulását.

Ekkor került először bevetésre komolyabb számban a német Tiger nehézpáncélos⁶⁵, valamint az új Pak 40-es 7,5 centiméteres tankelhárító löveg is. Amennyiben ez a szűkület a szövetségesek kezére kerül mialatt a német csapatok még Tripolitániában tartózkodnak, úgy a teljes Afrikában állomásozó tengelyhatalmi haderőnek bevégeztetett. Rommel megoldásként a teljes német 21. páncéloshadosztályt küldte el január 13-án, hogy segítsen a nyugati védelemben. Ennek következtében a becsült erőviszonyok a következők voltak: körülbelül 1760 brit páncélos, tábori, légvédelmi, és páncéltörő löveg 473 német és olasszal szemben.

Január 16-án Montgomery újabb támadást indított, mellyel eljutottak a német utóvédálásokig, de a német 90. könnyű hadosztály végül visszaverte a brit páncélos rohamot, melyben 45 angol harckocsi veszett oda. Míg a támadók egy része a Homsz és Tarhuna közötti védelmet puhította, addig egy 200 harckocsiból álló kötelék délen újabban kerülőt indított, mellyel a Garian és Tarhuna közötti összeköttetést szándékoztak elvágni. Délutánra mindez sikerült is, a brit csapatok átlépték a vonalat. Január 20-án irtózatos tempóban vitették nyugatra az olasz katonákat Azizia térségébe, hogy még időben kicsússzanak Montgomery kezei közül. Ezután természetesen megint várható volt egy üzenet Mussolini, Cavallero és Kesselring részéről. A Duce és Cavallero felháborodott azon, hogy a tábornagy nem volt képes tartani a három hetes határidőt a védekezéssel, illetve hogy a Maret-vonal megerősítése előtt hajlandó volt feladni Tripoliszt is. Rommel ezúttal két lehetőséget tárt fel az olasz marsallnak: *„Ön vagy elveszíti Tripoliszt, aztán néhány nappal később a hadsereget, vagy elveszíti Tripoliszt néhány nappal korábban, de Tuniszba menekítheti a hadsereget – Döntsön!”*.⁶⁶

Január 23-án végül kiűritették Tripoliszt. Összesen hét százaléknyi hadianyagot sikerült tengeren elszállítani, a nagyrészt szárazföldön kellett elvinni, mely megint a benzinéhséget idézte elő. A vasút, melyet ekkor még az olaszok építettek nem készült el, használatához további három hónap lett volna szükséges. Január 26-án már meg is jött a Commando Supremo utasítása. A tábornagy egyre romló állapotára hivatkozva, a Maret-vonal elérését követően egy

⁶⁵ Panzerkampfwagen VI. Tiger – Tigris nehézpáncélos, melyet a szovjet T-34-es és KV-1-es harckocsik nagy távolságban történő megsemmisítésére fejlesztettek ki.

⁶⁶ Uo, 233-237.

által meghatározott időpontban térjen vissza Németországba, ezzel felmentve az afrikai parancsnokság alól. Helyére az oroszországi hadszíntérről érkező Giovanni Messe⁶⁷ marsallt fogják kiállítani.

A tábornagy egyik szeme nevetett, a másik pedig sírt. Boldog volt, hogy immár nem fogják őt támadni mindenért, amit a hadsereg megmentése érdekében tett, de tudta, hogy Messe tábornokot mihamarabb bele kell avatnia a sivatagi harcászat akkori helyzetébe, Részéről így volt helyes átadni a stafétabotot. Még január 26-án délután sikerült berendezkedni a régi Maret-vonalba. Az elhelyezkedés nem volt éppen szerencsés, ugyanis a bunkerek egyenesen egy magaslatra néztek, melyről a brit ágyúk könnyűszerrel nyithattak tüzet anélkül, hogy tartaniuk kellene annak viszonzásától. A Dzserid sósomocsár területén sok volt a száraz átjáró a harckocsik számára, aknából, pedig a korábbi telepítések miatt nem tudtak eleget szerezni. Egy gyors szemrevételezés után a Maret-vonal értelmetlenné vált. Szintén aznap az OKH elrendelte az afrikai erők összevonását, mely immár a Német-Olasz Páncélos-hadsereg nevet viselte. Ekkorra a tengelyhatalmi erők létszáma elérte a 200 ezret, és ez az érték egészen 1943. májusáig csak nőtt. A tábornagy számára megkönnyebbülés volt, hogy immár újra egységes a csapatok vezetése.⁶⁸

Január 31-én megtörtént a váltások egy része. Cavallero lelépését örömmel élték meg a tengely csapatai, azonban Bastico lemondását követően Rommelt keserű érzés kerítette hatalmába. Egy tapasztalt, viszonylag megértő főtitest hagyta el az afrikai vezetés sorait, egy olyan személy, aki nyomást gyakorolhatott Cavallerora, Kesselringre és Mussolinira is. Helyette Messe tábornokkal kellett beérniük, aki kissé naivan, mondhatni pozitívan ítélte meg a tunéziai helyzet jövőjét. Talán pont erre a pozitivitásra volt szükség, hisz még ezen hónapban igazi kincset sikerült megkaparintani. Egy légvédelmi tüzér megállította az LDRG egyik csoportját, melyet aztán elfogtak. A foglyok között, pedig nem más volt, mint az 1. SAS-kommandószázad parancsnoka és a különleges alakulatok vezetője: David Stirling alezredes.⁶⁹

1943. februárjára 15. páncélos-hadosztály maradéka is visszatért a Maret-állásokba. Az El-Alameintől Kirenaikán, majd Tripolitánián keresztül haladó kéthónapos visszavonulás Tunéziába sikerrel zárult. A magas veszteségek ellenére a tengelyhatalmi haderő megmaradt Afrikában. Decemberben sikerült megállítani az amerikaiak előretörését is, ezzel, pedig időt nyertek a következő, egyben utolsó erősítés beérkezéséig, melynek már egy része Arnim keze alatt

⁶⁷ Giovanni Messe olasz marsallt (1883-1968) a legjobb olasz tisztnek tartják a háborúban. A sztálingrádi vereség után helyezték Afrikába, a Páncélos-hadsereg élére.

⁶⁸ Uo. 238.; Fraser. 140-141.

⁶⁹ Rommel, 239.

volt. A versenyfutam Tuniszba német és olasz győztesekkel zárult⁷⁰. A szövetségesek és a tengely csapatai egyaránt minimális időt kaptak a fellélegzésre.. 1943. februárjában megkezdődött az Észak-Afrikaért folytatott végtelennek tűnő hadjárat döntő eseménysorozata.

2.2 Arnim előretör Faïdnál

Rommel tisztában volt azzal, hogy nem sokáig lehet védőharcot folytatni Montgomeryvel és a közeledő Eisenhowerrel szemben. Lehetőség szerint enyhíteni kellett a Maretre nehezedő nyomást. Ezt pedig csakis egy jól összehangolt átkaroló támadással volt lehetséges elérni. A tengerparttól a Matmata-hegységig húzódó szűk védelmi vonal jelentette a bejáratot Tunéziába. Amennyiben ez az állás elesik, úgy a partmenti Gabesz, majd Szfax városok elfoglalásával a szövetségesek egyesíthetnék nyugati és keleti csapataikat. Amennyiben ez megtörténik, úgy a teljes dél-tunéziai front összeomlik.

A tábornagy azt is tudta, hogy hamarosan végleg el kell hagynia Afrikát. A német vezérkar sokszor nem egyezett a tábornaggal, de nem szerették volna ha a hadsereg egyik legjobb parancsnoka fogságba kerül. Arnim Tebourba után új lehetőséget látott egy ellentámadás indítására. A német vezetés célja ezúttal az amerikai erők visszavetése volt Algériába. Viszonylag csekély veszteséggel, az amerikai II. hadtest Gafsából történt kiűzésével a Maret-vonalon lévő nyomás enyhítését fontolgatták. A tervek szerint Rommel és katonái három támadóéket formálva, megindulhatnak Tebessza városa és közlekedési csomópontja felé. A páncélosokat és gépesített csapatokat bevetve Faïdtól, Sidi Bou Zid-en és a Kasszerine-hágón keresztül Tebesszába eljutva egyszerre szoríthatnák ki az amerikaiakat, egyben foglalhatnák le azok készleteit. Ezt követően a súlypontot keletre áthelyezve, az angolokra koncentrálna egész Tunézia keletről és nyugatról is biztosítva lett volna.⁷¹

⁷⁰ Az angol szakirodalom „Run for Tunis” vagy „Race to Tunis” névvel, a német szakirodalom „Der Wettlauf nach Tunis” névvel illeti ezt a szakaszt. Ezek szintén versenyre utalnak.

⁷¹ Fraser, 145-148.; Rommel 243.

2.3 Sidi Bou Zid és az út a szorosokig

Az első támadás, melyet Unternehmen Frühlingswind, azaz Tavaszi szél-hadművelet névre kereszteltek, 1943. február 14-én indult meg a Faïd-átjárón keresztül, még hozzá mindkét fél számára meglepően nagy hatékonysággal. Legfontosabb célpont az amerikai II. hadtest 1. páncélosadosztályának felszámolása volt, Sidi Bou Zid falvának környékén. Az amerikaiak 294 közepes és könnyűharckocsit állomásoztattak a térségben. Az egységek elrendezése azonban a németek számára könnyű célpontokat biztosított. Az amerikai egységek ugyanis harccsoportokba és tartalék alakulatokba voltak beosztva, melyeket a légitámogatással rendelkező német páncélosok hamar elvágtak egymástól.⁷² A két német páncélosadosztály, a 10. páncélosadosztály (Broich-csoport) és a 21. páncélosadosztály (Ziegler-csoport) gépesített gyalogsága és páncélosai délről megközelítve az amerikai csapatokat, hamar elkergették azokat Bou Zid-ből.⁷³ Még aznap az amerikaiak a megmaradt harckocsikból és gyalogságból felmentő akciót kíséreltek meg két bekerített gyalogadosztály kiszabadítása érdekében - de az akció sikertelen maradt. Az ütközet végeztével a közel 300 harckocsiból csak 44 M4-es maradt harcképes, valamint 9 önjáró löveg és két páncéltörőágyú. Ennek a veszteségnek legfőbb oka a 8,8 cm-es légvédelmiágyú és a Tigrisek voltak.⁷⁴ A még tapasztalatlan amerikaiak páncélosaikat nem körültekintően vetették be. Nem hajtottak végre megfelelő felderítést sem a támadás előtt így hamar az ágyúk kereszttüzeiben találták magukat. Február 15-én a kétségbeesett amerikai 1. páncélosadosztály „C” csoportja szintén mindennemű felderítés nélkül ellentámadásba lendült, szintén vesztes kimenetellel.⁷⁵

A Bou Zid térségében lezajlott ütközet kemény leckének bizonyult az amerikai haderő számára. Viszont ennek köszönhetően a katonai elemzők már a csatát követően feltártak bizonyos problémákat, melyek már a Fáklya hadművelet kezdetén is jelen voltak. A német csapatok taktikai győzelmet könyvelhettek el, mellyel Szbeitla városának irányába haladhattak tovább, onnan, pedig már csak egy karnyújtásnyira voltak a Tebessza és Thala felé utat nyitó Kasszerinetől. Rommel kapva a lehetőségen újabb támadásra szánta el magát. A továbbfejlesztett hadművelet a „Morgenluft”, azaz a Reggeli levegő nevet kapta.⁷⁶ Ehhez szükséges volt összevonni a két afrikai hadsereget, amely ötletet ezúttal von Arnim is támogatott és beleegyezett, hogy Sbeitláig nyomul előre.⁷⁷

⁷² Számvéber, 109.

⁷³ Uo.; The Battle of Sidi Bou Zid. In: Combat Studies Institute. Kansas, 1984. 8-10.; Rommel: 244.; Kühn: 267.

⁷⁴ Fliegerabwehrkanone 36 (Flak 36) – 36-os mintájú légvédelmiágyú.

⁷⁵ Számvéber, 109-110.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Fraser, 149.

Rommel újra úgy érezhette magát, mint El-Alamein előtt. Az Afrika Hadtest - még ha csak papíron is – egységessé vált. Ennek „öröme” már sokasodtak a problémák. Ziegler tábornok⁷⁸ érthetetlen módon megálljt parancsolt a német 21. páncélosadosztálynak, valamint a német 47. gyalogezrednek, melyek már majdnem Szbeitla térségében jártak.⁷⁹ Mint kiderült, a tábornok további utasításokra várt a német 5. hadsereg főparancsnokságtól és míg ezeket meg nem kapta nem haladt tovább. A dokumentumok, visszaemlékezések szerint Rommel a fejét fogta mindezek hallatán.⁸⁰ Egy egész napot vesztettek a parancsok oda-vissza küldésével, és ezalatt a szövetségesek egy kezdetleges védelmi vonalat már felállítottak, melyet véres harcok árán tudtak felszámolni.

Végül február 17-e estjén Szbeitla a németek kezére került. Az amerikai 2. páncélosadosztály vesztesége volt 150 páncélos és 1600 hadifogoly.⁸¹ Megkönnyebbülésként hatott azonban a hír, miszerint az olasz Centauro páncélosadosztály minden akadály nélkül elfoglalta Gafszát, ahova Rommel február 26-án. A helyi lakosság felszabadítóként köszöntötte a német csapatokat, mivel az amerikai hadsereg figyelmeztetés nélkül robbantotta föl lőszerkészletét, melynek következtében a lakosságból 30-an életüket veszítették és többen súlyosan megsebesültek.⁸² Február 17-én a német csapatok bevették Ferianát is, mely kiindulópontjául szolgált az elkövetkező támadásnak. A fejlemények hallatán az örökre pozitív híreket hallani vágyó Kesselring is megörült. Rommel jutalmul újra megkapta a teljes hadtest vezetését, beleértve a német 10., 15. és 21. páncélosadosztályok parancsnokságát.

Von Arnim azonban február 18-án a hadműveletek ismertetésének pillanatában egy teljesen független támadás tervét tárta Rommel és a vezérkar elé, mellyel erőforrásokat és ami még fontosabb: időt vont el a Tebessza irányába csoportosított német és olasz fő erőktől. A nagy terv szerint von Arnim Szbeitlából tört előre északra, Le Kef irányába. Ezzel a hadmozdulattal hamar elérhették volna a tengerpartot és a brit 18. Hadseregcsoporthátába kerülhettek. A porosz főtitest arra hivatkozott, hogy sokkal kisebb kockázatot vállalnának az általa felvázolt kisebb hadművelettel.⁸³

Rommel azonban pont ebben a súlyos döntéshelyzetben látta a kockázat jogos vállalását. Tudta, hogy az afrikai hadműveletekből hatásosabb eredményt nem lesznek képesek kicsi-

⁷⁸ Hans Ziegler német tüzérségi tábornok (1894-1972) az ellentámadások kezdetén vezette az 5. páncélosadosztály csapatait.

⁷⁹ Kühn, 268.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Rommel, 244-245.

⁸² Uo. 245.

⁸³ Fraser, 150.

karni. Már csak eme vita miatt is egy egész napot csúsztak a támadás megindításával. Montgomery, pedig már a Maret-vonal áttörését készítette elő, melyet az el-alameini támadás folytatásának megfelelően Supercharge II névre keresztelt.

A tábornagy elküldte Fritz Bayerlein altábornagyot⁸⁴, hogy győzze meg Hans Seidemann tábornokot, a tuniszi légihadtest parancsnokát arról, hogy a Tebessza felé való haladás támogatása lenne a leglogikusabb döntés. Seidemann helyeselte a javaslatot, melyet továbbított is Kesselringnek, aki jóváhagyta Rommel tervét. A Commando Supremotól, azonban egy teljes napon keresztül nem érkezett válasz.⁸⁵

Végül a támadás előtt, február 19-én hajnali fél kettőkor megkapták az olasz vezérkar hozzájárulását. A válasz viszont elszomorító módosítást tartalmazott. Az utasítások szerint északra, Le Kef térsége felé kellett nyomulni, mely mozdulat kisebb eséllyel emészti föl a hadsereg erőforrásait. Arnim terve bevált, ám ezzel megosztotta a DAK erejét. Rommel így írt az olasz vezérkarról annak parancsát követően: *„Felsőbb helyeken hurráoptimizmusukban máskor azt sem tudták, mi mindent akarjanak, most viszont, amikor valóban szükség lett volna némi merszre, nem volt bátorságuk a teljes döntés meghozatalára.”*⁸⁶

⁸⁴ Fritz Bayerlein német altábornagy (1899-1970) a Wehrmacht kiváló hadosztályparancsnoka volt. Rommelt mindehová követte és támogatta a vezérkarral szemben.

⁸⁵ Rommel, 247.

⁸⁶ Uo. 248.

3. Kasszerine: Rommel utolsó győzelme

3.2 Erőviszonyok

Az offenzíva különösen nehéz módon indult meg, igen ingadozó lendülettel. Annak ellenére, hogy a Commando Supremo és Von Arnim korlátozásait kellett szem előtt tartani, a támadók 22 ezer főt voltak képesek bevetni. Jelentős részt tett ki Giorgio Calvi di Bergolo⁸⁷ vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló Centauro páncélosadosztály, illetve a Bonfatti harccsoport is. A német-olasz alakulatok számára azonban 1943 volt az az év, amikor az utánpótlás elérte mélypontját. Egészen 1942. decemberétől 1943. május 5-ig mindössze 69168 tonna ellátmány érkezett a csapatok részére. Ebből csak 31 ezer tonna volt üzemanyag és közel 20 ezer lőszer. Összehasonlításként 1942 -ben ennek háromszorosát küldték Afrikába, igaz jelentős részüket a tengerbe vesztették.⁸⁸

A csekély utánpótlás keserűségét csak erősítette a tény, hogy a német csapatok bevetették legújabb haditechnikájukat is. Az olyan újdonságok, mint a Tiger nehézharckocsik és Me 323 „Gigant”⁸⁹ szállítórepülőek sokkal több üzemanyagot fogyasztottak, valamint növelték a szükséges kezelőszemélyzetet. A szárazföldi erők mellett embert próbáló erőfeszítésnek bizonyult, hogy a Luftwaffe komoly légifölénnyel biztosíthatta a páncélosokat és gépesített gyalogságot. Ezen előnyös helyzet csupán rövid ideig volt fenntartható.

Az amerikai csapatok, amelyek az átjárók védelmét látták el sem voltak a helyzet magaslatán. A Fredendall⁹⁰ vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló II. hadtest megtépzott állapotban felügyelte a szoros három kijáratát. Papíron az amerikai, brit és francia véderő 30 ezer főt számlált a térségben.⁹¹ Azonban még a február 19-i eseményeket megelőzően a nehézfegyverek és ütőképes alakulatok számát átvezényelték az északi frontszakaszra. A rendelkezésre álló csapatok között volt két utászezred, a 6. tábori tüzérszászlóalj, egy páncélvadászokból álló zászlóalj, valamint egy leharcolt francia üteg.

A páncélosok hiányát Sir Kenneth Anderson brit tábornok, a brit Első Hadsereg parancsnoka okozta, aki csupán egyetlen harckocsiból álló zászlóaljat biztosított Fredendall szá-

⁸⁷ Giorgio Calvi di Bergolo olasz vezérőrnagy (1887-1977) 1942. márciusa óta a Centauro hadosztály parancsnoka volt.

⁸⁸ Az afrikai ellátmányozás alakulása időrendben 1941. február 1. – 1943. március 10. RH 19 VIII 322 (15. oldal). Bundesarchiv.

⁸⁹ Messerschmitt 323 „Gigant” teherszállító repülőgép.

⁹⁰ Lloyd Ralston Fredendall amerikai vezérőrnagy (1883-1963) a II. hadtest parancsnokaként felelt a dél-tunéziai front megtartásáért.

⁹¹ Gordon Rottman: M3 Medium Tank vs Panzer III – Kasserine Pass 1943. London, 2008. 74. (Továbbiakban Rottman)

mára. Az amerikai utászok igen leharcolt állapotban voltak. Felsőbb utasításra napokon át lyukakat robbantottak a sziklákba, hogy fedezéket biztosítsanak a lehetséges erősítésnek. Mindemellett a csapatokat szétszórta helyezték el, csakúgy, mint Faïdnál és Sidi Bou Zidnál. Orlando Ward vezérőrnagy többször kritizálta Andersont, amiért Fredendall hozzá nem értését kihasználva az amerikai 1. Páncélos Hadosztályt elszórta a teljes frontszakasz mentén állomásoztatta.⁹²

A szövetségesek nyugat-tunéziai állapotát jól jellemezte Rooseveltnél február 16-án feltett kérdése katonai tanácsadói számára: „*Tehát a mi fiaink nem képesek harcolni?*”⁹³

3.2 Az előkészületek

A Le Kef irányába való haladás azzal a lehetőséggel kecsegtetett, hogy a német páncélosok hamar elérhetik a tengerpartot, ezzel, pedig elvághatják a brit-amerikai csapatokat Algériától. Mivel kisebb távolságot és így erőforrást igényelt, mint Rommel „fejlesztett Frühlingswind” terve, a német és olasz vezetőket könnyebben tudta vele meggyőzni.

A tábornagy ezúttal visszakapta eredeti alakulatát, harccsoportként. A „*Kampfgruppe Deutsche Afrika Korps*” (Német Afrika-hadtest harccsoport) Kasszerine falvát elhagyva kellett, hogy haladjon a nyugati kijárat felé, El-Hamra térségébe. Rommel igaz Tebessza felé vette az irányt, de immár egy jóval kisebb létszámmal volt hajlandó mindezt megtenni. A 10. páncéloshadosztály Broich vezérőrnagy⁹⁴ vezetésével középben Thalát vette célba. A korábban elfoglalt Szbeitlából, pedig a 21. páncéloshadosztály Hildebrandt vezérőrnagy⁹⁵ felügyeletével a keleti folyósón át Szbiba kijáratát volt hivatott elfoglalni, majd Le Kef felé haladni.⁹⁶

Rommel, mint mindig, a felderítés és gyors rajtaütés hívéként előre küldte a német 3. felderítő osztályt, hogy átvegyék a szoros fölötti irányítást. Ez a próbálkozás nem hozott sikert, az amerikaiak visszavetették őket. Kiderült, hogy több ponton aknazárat is létesítettek, melyek

⁹² Christopher Rein: Fredendall's Failure. A Reexamination of the II Corps at the Battle of Kasserine Pass. In: Army History 108 (2018.). Washington, D.C. 19-20.

⁹³ Kühn, 268.

⁹⁴ Friedrich Freiherr von Broich német vezérőrnagy (1896-1974) a 10. páncéloshadosztály parancsnokaként igen változó teljesítményt nyújtott.

⁹⁵ Hans-Georg Hildebrandt német vezérőrnagy (1896-1967) a 21. páncéloshadosztály parancsnokaként szolgált 1943. január elseje óta.

⁹⁶ Uo.; Rommel, 248.

veszélyeztetették a közeledő páncélsokat. Otto Menton ezredes⁹⁷ tapasztalt páncélgránátosainak⁹⁸ is visszavonulót kellett fűjniük. A németek minden osztagot a völgybe és nem azzal párhuzamosan a hegyre küldtek, így könnyű célponttá tették önmagukat az amerikai géppuskarok és aknavetők számára.⁹⁹

A kezdeti sikertelenségek ellenére a német-olasz csapatok február 19-én mindhárom irányba megindultak. A Luftwaffe vadászai sikerrel biztosították a légteret, a Stuka zuhanóbombázók, pedig kíméletlenül támadták a megerősített állásokat. Délután egyóra táján maga Rommel stabja¹⁰⁰ is csatlakozott az DAK harccsoportjához.

3.3 Az ütközet lefolyása

A szoros elfoglalása továbbra is a legnehezebb feladatnak tűnt a többször visszavetett német csapatok számára. Rommel a háromirányú támadásban bízva, egy átkaroló művelettel bízta meg az afrikai hadsereg műszaki parancsnokát: Karl Bülowius altábornagyot¹⁰¹. A Bülowius-csoport feladata a Kasszerinetől északkeletre lévő amerikai csapatok bekerítése volt. Ez alatt Hildebrandt csapatai haladtak a legjobban, azonban a Szbiba előtti aknazáron ők is elakadtak. Egyetlen szerencsájük volt, hogy a szövetséges légierő nem tudott rajtuk ütni az egyre rosszabb időjárás miatt. Az esőzések viszont a páncélosok haladását is gátolták, kiváltképpen a Tiger-ek oszlopait, melyek álló célponttá váltak a hegyen védekező tankelhárítók számára.

A 21. páncélosadosztály pillanatnyi elakadása egy örökkévalóságot jelentett a teljes offenzíva szempontjából. Ennek orvoslására tartogatták a 10. páncélosadosztályt. Rommel nem hezitált, és azonnal értesítette Broich vezérőrnagyot, hogy helyezték át súlypontjukat nyugatra. A parancsnok azonban közölte, hogy csak félerővel lesz képes csatlakozni, mivel Von Arnim vezérezredes visszatartotta csapatait saját offenzívájára. Az vezérőrnagy mindemellett nem látta be, hogy értékes időt vesztegettek el a csapatok helytelen átvezénylésével. Továbbá a német parancsnokok távolabb voltak az ütközettől, mint kellett volna. Így az utasítások és jelentések is késve érkeztek be. Rommel emiatt utólag komoly kritikákat fogalmazott meg a hadosztályparancsnokokkal kapcsolatban. Az amerikaiak közben egyre több erősítést áramoltattak be.¹⁰²

⁹⁷ Otto Menton ezredes (1898-1945). 1942. október 31-től parancsnoka az Afrika-páncélgránátosezrednek.

⁹⁸ Páncélgránátos – németül Panzergrenadier.

⁹⁹ Uo, 249.

¹⁰⁰ Stab – parancsnoki törzs

¹⁰¹ Karl Bülowius altábornagy (1890-1945) műszaki és lovassági tisztként szolgált 1907 óta. 1920-ban a versailles-i kikötések miatt leszerelték, de 1924-ben újra csatlakozott a hadsereghez. 1939-ben a 8., majd 1940-ben a 9. Hadsereg műszaki parancsnoka volt. 1942. októberének végén helyezték Afrikába a páncélosadosztály műszaki parancsnokaként.

¹⁰² Rommel, 249-250.

A szoros elfoglalására február 20-án került sor, délután ötórakor. Az első gyalogsági rohamot még sikerrel verték vissza az amerikaiak. Erősítésként érkezett azonban a német 71. rakétás tüzérezred (Werfer-Regiment 71.). A 21 illetve 42 cm-es Nebelwerfer¹⁰³ (füstvető) többcsövű rakétavetők nagy segítséget nyújtottak, hogy meggyengítsék az ellenfél megerősített állásait. Ezt követően az olasz páncélosok és lövészek gyorsan elfoglalták a szorost. A német parancsnokok elismerésüket fejezték ki az olasz katonák előtt, támadást vezető Bonfatti ezredes azonban elesett a csatatéren. Anderson tábornok csak ennyit üzent a védőknek: „*Senki ne merjen hátrálni! Egy lépést sem!*” – ám már túl késő volt. Az amerikaiak 169 harckocsit, 95 feldehítőjárművet, 36 önjárólöveget, és 50 tábori löveget veszítettek.¹⁰⁴ Ez volt az amerikai 1. páncélosadosztály Afrikában töltött idejének legsötétebb időszaka.

Az amerikaiak fejvesztve menekültek El-Hamra irányába. Egy Thalaból menekülő harccsoport, név szerint: Gore Force elvesztette mind a 14 páncélosát és 12 lövegét a visszavonulás alatt. Több ilyen csoport is északnak loholt, hogy csatlakozzon a 26. páncélosdandárhoz, mely egyetlen felkészült alakulatként várta a német támadást.

Még aznap este sikerült egy amerikai páncéloskonvojt is harcképtelenné tenni. A német csapatok ezt követően zsákmányoltak 20 harckocsit és 30 lövézpáncélost.¹⁰⁵ Az amerikai katonák felszereltségét a német és olasz fél is pozitívan ítélte meg. Már az angolok logisztikája is elképesztő volt a németek számára, de az amerikai ipar teljesítménye túlszárnyalta mindazt, amit eddig láttak. Félautomata puskák, karabélyok a lövészek számára. Elegendő tüzérégi, gyalogsági, és páncéltörőgránátok sorakoztak a lefoglalt felszerelések között¹⁰⁶. Végül február 21-re sikeresen elfoglalták egész Kasszerinet.

Eközben Von Arnim tervének megfelelően a 47. gyalogezred Buhse alezredes vezetésével elérte Pichont.. Innen haladtak volna tovább Le Kef felé. Hasonlóan kiemelkedő teljesítményt nyújtott a 10. páncélosadosztály is. Szintén február 21-én a hadosztály bevette Thalát.¹⁰⁷ Rommel utasította Briochot, hogy folytassa az előrenyomulást Thalától északra, Kala Dzserda felé. Hétszáz brit hadifoglyot sikerült ejteni aznap.¹⁰⁸ A szövetséges csapatok ezúttal komoly fenyegetéssel néztek szembe. Fennállt a veszélye, hogy Von Arnim annyira visszaveti csapataikat a Le Kef felé tartó támadással, hogy azzal el is vágják a parttól dél-keletre lévő

¹⁰³ A német rakétavetők 1941. óta egyre nagyobb számban jelentek meg. A szovjet katyusa mintájára készült indítóállványokat vontatott és járműre szerelve használták. Ezek közül előbbi Afrikában is.

¹⁰⁴ Kühn, 269.

¹⁰⁵ Rommel, 250.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Kühn, 269.

¹⁰⁸ Rommel, 252.

seregettestet. Tebesszában is aggódva követték az események kibontakozását. A településen ekkor már bőséges készleteket halmoztak föl, mindemellett az amerikaiak repülőtereket alakítottak ki a környékén. Rommel nem hiába tartotta elsődleges célnak Tebesszát. Arról nem is beszélve, hogy február 19. előtt semmilyen jelentős ellenállásra nem kellett számítani Kala Dzserdától délre. A tengely csatáinak morálja is helyreállt. Úgy tűnt visszatért a régi Rommel is, kinek ismételten lehetőségek álltak rendelkezésre, hogy újra győzelemre vezesse csapatait. Hitler a hírek hallatán táviratban javasolta a tábornagynak, hogy vezesse a közeljövőben létrehozásra kerülő Afrika Hadseregcsoporthoz teljes egészét. Ezt azonban Rommel először nem látta tisztességesnek, mivel korábban Von Arnimot kérték föl elsőként erre a posztra. Tisztán látszott, hogy Hitler immáron annak adott igazat, akivel utoljára szóváltásba elegyedett. A tábornagy azt is tudta, hogy amennyiben elvállalja a hadseregcsoporthoz parancsnoki beosztását, úgy közvetlenül az OKW¹⁰⁹-nak kell, hogy feleljen és nem Kesselringnek vagy a Commando Supremo-nak.¹¹⁰

A vitathatatlan sikerek ellenére az offenzíva kifulladás látszott, és ezt Rommel is érezte. Ekkor vált láthatóvá a többnapos viták hatása, melyeket a német és olasz vezérkarral kellett lefolytatni. Az idő, melyet Ziegler és Broich parancsnokok is elvesztegettek csak rontottak a támadók esélyein. A legtöbben nem értették, hogy ez a „kiskapu” melyet az amerikaiak hagytak nyitva az 1942. decemberében elszenvedett vereséggel csupán rövid ideig marad átjárható. Február 21-ről 22-re ez a kapu egy pillanat alatt örökre bezárult.

Alexander tábornok a thalai hírek hallatán azonnal mozgósította a brit 6. páncéloshadosztály többi részét is, így még Kala Dzserda előtt megállították Broich vezérőrnagy csapatait. Rommel kérte Von Arnimot hogy bocsájtja rendelkezésére 19 Tiger harckocsiját, mert azokkal folytathatták volna az áttörést. Ám a vezérezredes erre nem volt hajlandó. Azzal érvelt, hogy a nehézpáncélosokat következő, saját támadó műveleteire kell megőriznie. Az ellentámadásban 10 német páncélos megsemmisült. A britekhez csatlakozott az amerikai 9. gyalogos hadosztály is, akik tüzéséggel vetették vissza a német egységeket. Ezt követően a német 10. páncéloshadosztály félbeszakítva a támadást, kivonult Thalából.¹¹¹

Nem haladt jól az Afrika-harccsoport sem, akik heves küzdelmet vívtak a szövetséges „Nickforce” harccsoporttal, mely több páncélosalakulat részét is összefogta a visszavonulást követően. Cameron Nicholson dandártábornok sikerrel hárította el a német támadásokat, majd

¹⁰⁹ Oberkommando der Wehrmacht – a Német Szárazföldi Erők Főparancsnoksága

¹¹⁰ Fraser, 152.

¹¹¹ Kühn, 269.

támogatást nyújtott McNabb és Robinett amerikai dandártábornokoknak. McNabb életét vesztette, de a német támadást végleg megállították. Az ütközet mindkét fél számára komoly veszteségekkel járt. A németek immáron a Tebessza felé vezető útról is le kellett, hogy mondjanak.¹¹² A hadművelet lassan, de biztosan összeomlott.

Az egyetlen még előnyös helyzetben lévő alakulat a 21. páncélososztály volt Szhibánál. Hildebrandt csapatai a Thalából érkező társaikra vártak. Ezalatt elfoglalták a szükséges vasúti csomópontot és biztosították az utakat. Február 21-én még javában aknák telepítésével voltak elfoglalva.

Február 22-én virradatra kitisztult az ég és a szövetséges gépek megkezdheték a legyengült támadók felszámolását. Rommel még aznap találkozott Kesselring tábornaggal, valamint Westphal¹¹³ és Seidemann¹¹⁴ parancsnokokkal. Nyilvánvalóvá vált, hogy Le Kef elérhetetlen, a szövetségesek erősítése már megérkezett. Végül Hildebrandt csapatait is visszavonták Szhibából. Újabban kellemetlen hírek érkeztek keletről is. Montgomery, kihasználva a németek-olasz csapatok helyzetét, a Maret-vonal ellen vonult. Ekkor felnyílt a Commando Supremo szeme is, akik február 23-án utasították Rommelt, hogy hagyjon fel a Szbeitla-Kasszerine térségben folytatott műveletekkel.¹¹⁵ A visszavonulók sorait még napokig támadták az angolszász repülőgépek. Február 24-én a tengely csapatai elhagyták Kasszerinet. Az amerikaiak nemsoká visszaszerezték Ferianát, Sidi Bou Zid-et és Szbeitlát is.

Rommel utolsó győzelme azonban nem volt eredménytelen. Február 14. és február 24. között a védekező II. hadtest veszteségei a következők voltak: 3300 elesett és sebesült, 3000 fogságba esett katona. Az elvesztett páncélosok száma is óriási volt, 183 megsemmisült harckocsival. Továbbá elvesztettek 616 egyéb járművet és 208 löveget. A franciák 500 főt számláltak. A véderő egyharmada odaveszett. A támadók veszteségei ezzel szemben jóval kisebbek voltak. A német-olasz sereg közel 1500 fős veszteséget könyvelt el, ebből 680-an estek fogságba. Megsemmisült 20 harckocsi, 67 egyéb jármű, és 14 löveg.¹¹⁶

¹¹² Uo.

¹¹³ Siegfried Westphal német alezredes (1902-1982) kezdetben a francia hadjáratban őrnagyként, majd 1941-től Rommel törzsében szolgált, mint alezredes.

¹¹⁴ Hans Hermann Ernst Seidemann német tábornok (1902-1967) az Afrikában működő német légiő parancsnoka.

¹¹⁵ Rommel, 254.

Kühn, 269-270.

¹¹⁶ Mark T. Calhoun: Defeat at Kasserine: American Armor Doctrine, Training, and Battle Command in Northwest Africa, World War II. Fort Leavenworth, Kansas, 2015. 20.

Rottman: 74.

Martin Blumenson: Kasserine Pass Battles. Volume 1. Part 1. Washington, D.C., 1986. 261.

Március közeledtével úgy tűnt, már csak egy hajszál választja el az újonnan létrehozott hadseregcsoportot az összeomlástól. A német parancsnokok még két támadó hadműveletet szándékoztak végrehajtani. Azonban a Capri és Ochsenkopf (ökörfej) hadműveletek célja immár nem sorsfordító győzelmek kicsikarása, csupán az angolszászok lelassítása volt.

3.4. Epilógus

Február 24-én alig, hogy visszatértek Rommel csapatai, Von Arnim már egy újabb támadásra készült. Célja ezúttal a Tunisztól nyugatra lévő Medzsez el Bab, és az onnan északnyugatra lévő Bezsa elfoglalása volt. Ezzel a mozdulattal erőket vonhattak el a déli ellentámadásból.¹¹⁷ Megérkezett az Afrikába küldött utolsó jelentős erősítés is.¹¹⁸

Arnim az áttörés erejét a Kasszerinenál visszatartott Tiger páncélosaiban látta. Harminc nehéz- és tizenöt közepesharckocsival feltornázva, valamint a 334. gyaloghadosztály által támogatva az 501. nehézpáncélos zászlóalj alkotta a legerősebb gépesített alakulatot.¹¹⁹ A február 26-án indított támadás kezdetben sikeres volt. Több áttörést sikerült elérni, de az elsietett tervezés és a nem megfelelő kivitelezés újra semmissé tette mindezt. A veszteségek, pedig elborzasztóak voltak. A németek hetvenegy páncélost vesztek, köztük tizenkilenc nehézpáncélost Bezsánál. A helyszínt csak bezsai tigristemetőként emlegetik. Közel háromezer elesett és sebesült katona, továbbá kétezer fogoly vagy eltűnt. A britek ezzel szemben ezernyolcszáz főt vesztek, kétezerháromszáz fogságba esett. Mindössze tizenhat páncélost vesztek.

A tábornagy többszöri kérésére az offenzívát hivatalosan március 4-én föladták. Von Arnim belátta, hogy a vég elkerülhetetlen, Afrika elveszett. Azonban akár El-Alamein után, a német vezérkar – különösen Hitler – nem volt hajlandó jóváhagyni a kimenekítést. Rommelt újabb támadásra kötelezték.

A Capri-hadművelet a Medenine-nél újabb offenzívára készülő Montgomery tábornok megállítására szolgált. A támadást még februárban szándékoztak megindítani, de a folyamatos viták és Von Arnim meglepetésszerű offenzívája egészen március 6-ig késleltette az elkerülhetlent.¹²⁰ Rommel három – a harcképtelenség határáig – legyengült páncéloshadosztállyal és két gyaloghadosztállyal kívánta meglepni az öreg Montyt. A britek viszont már számítottak rájuk. Montgomery négyszáz harckocsit és ötszáz löveggel félköríves elrendezésben várta a törékeny támadókat. Az indulást megelőzően Rommel több parancsnokkal kérte a vezérkart,

¹¹⁷ Fraser, 153.

¹¹⁸ Kühn, 270-271.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Uo, 256.
Fraser, 154.

hogy engedélyezzék a Maret-től északra lévő keskenyebb sávba történő visszavonulást Enfideville-hez. Természetesen kérését elutasították.¹²¹

A katasztrofális hadművelet végén a németek hatszázharmincöt főt és ötven páncélost – a teljes Afrika-hadtest harckocsiállományának egyharmadát – vesztek. Ironikus módon a nap végén érkezett meg az OKW üzenete: engedélyezték a visszavonulást Enfideville-hez. Rommel egészsége ekkor már majdhogynem felmondta a szolgálatot. A tábornagy újabban a Führert készült meglátogatni és értekezni vele. Ezzel együtt még egyszer betegszabadságra küldték. Hans von Luck ezredes, aki 1940 óta Rommel alatt szolgált így számolt be a tábornagytól való búcsúzásról: „*valami furcsa csillogásvolt a szemében*” – majd átnyújtott egy fényképet a könnyekkel küszködő tábornagynak.¹²²

Erwin Rommel március 9-én végleg elhagyta Afrika földjét. A hadseregcsoport vezetését átadta Von Arnimnak, aki Messe marsallal próbáltak kitartani az evakuálási parancsig. Rommel ezt követően Rómába repült, másnap már Hitlernél volt jelenése. A Führer szintén maga alatt volt. Február 2-án a 6. hadsereg maradéka is megadta magát a Vörös Hadsereg katonáinak.¹²³ Ezalatt Enfideville-nél is áttörték a frontot. Az Afrika Hadseregcsoport egy hatszázhuszonöt kilométeres frontszakaszt volt hivatott megtartani. Az igazság az, hogy utánpótlás, embererő és technikai felszereltséget figyelembe véve 1943. tavaszára a hadsereg százötven kilométernél szélesebb vonal megtartására sem lett volna alkalmas.

Mindazonáltal Kesselring és Göring nem látták át a helyzetet és további újoncokat kívántak küldeni. Göring egyébként is anyagi és hatalmi gyarapodást várt el az afrikai eseményekből. Nem hiába erőlködött, hogy saját hadosztályokat állítson fel. Április végére a DAK ellátmányozása lehetetlenné vált. Eisenhower elintézte, hogy a Mediterrán egy szövetséges hadlastó legyen, amiből bármikor kifoghatják a szállítóhajókat – tegyék azt az légierővel vagy tengerészettel.

Március 31-én a britek áttörték a Maret-vonalat, majd Akaritnál a teljes német-olasz haderőt visszavonták Enfideville vonalába. Ettől kezdve májusig csak üldözték a tengelyhatalmi csapatokat. Május 6-án az amerikai csapatok Medzsez el-Bab-nál áttörtek a fronton, majd a tüzérségi és légi támogatással megsemmisítették a 15. páncéloshadosztály maradékát. Omar Bradley vezérőrnagy a II. hadtesttel bekerítette az utolsó harcoló német alakulatot is. A brit Első Hadsereg Bizerte védelmét is sikerrel felszámolta.

¹²¹ Uo, 155.

¹²² Uo. 156.

¹²³ Rommel, 260-261.

Május 12-én a szövetségesek két hadművelettel – időrendben Vulkán és Csapás – bevették Tuniszt. Von Arnim vezérezredes és Messe marsall megadta magát kétszázharmincezer katonájukkal együtt. Ezek közül százezer német nemzetiségű, kiknek többsége már a lengyelországi hadjárat óta szolgálatot teljesítő veterán volt. A német katonák ezen utolsó szakaszt „Tunisgrad”-nak nevezték el, utalva a Szovjetunióban bekövetkezett katasztrófára. Mindkét oldalon összesen több, mint százezren adták életüket Észak-Afrika hadszínterén.¹²⁴

A Führer minden bizonnyal azt várta, hogy az Afrika Hadseregcsoporthoz utolsó vérig harcoljon. Azonban annak a közel negyedmillió megfáradt katonának szép beszédek helyett elég lett volna egy parancs, mely engedélyezi a Szicíliába való visszatérést. Ez a parancs, pedig sosem érkezett meg.

¹²⁴ Kühn, 280.

4.2 Afrika Rommel szemében

A tábornagy taktikai tehetsége – leszámítva a Capri-hadműveletet¹²⁵ – megfellebbezhetetlen volt. Már az afrikai hadjárat elején bebizonyította, hogy a mozgóháborút csakis aktív vezetői részvétellel és a modern technikai eszközök ismeretével lehetséges vívni és megnyerni.

Von Arnimmal ellentétben nem ítélkezett előre beosztottjaival kapcsolatban, hanem azok képességei szerint válogatta meg őket. Sokszor járta – egy nap többször is – a frontvonalat. Meglátogatta és ellenőrizte csapatait, akiktől megkívánta a precizitást és a fegyelmet. Egy alkalommal, 1941. áprilisában repülőn követte végig a csapatmozgásokat és látva, hogy egy páncélos konvoj nem engedélyezett pihenőt tartott. A tábornagy több papírfecnit szórt ki a gépből, üzenve, hogy ha nem haladnak tovább, akkor leszáll hozzájuk.¹²⁶

A tábornagy tisztában volt azzal ténnyel is, hogy az afrikai harcokat az utánpótlás minősége és mennyisége, egyáltalán annak biztosítása fogja igazán eldönteni. Megannyi támadását kellett berekesztenie, vagy teljesen elvetnie azért, mert képtelenség volt elegendő üzemanyagot biztosítani vagy páncélost felvonultatni. Emiatt kezdődött a német és olasz vezérkarral az összetűzéseinek sorozata. Rommel ámult azon, hogy a britek kezdetben mindössze tizenkét hadosztállyal képesek voltak megtáncoltítani a számbeli fölényben lévő olaszokat, majd németeket.¹²⁷ Tisztelte és irigyelte Montgomeryt, amiért megengedhette magának azon „luxust”, hogy gond nélkül megvárhatta csapatainak teljes feltöltöttségét. Elismeréssel adózott Archibald Wavell felé, aki szerinte az egyetlen olyan ellenfele volt, aki értette a modern páncélos hadviselést.¹²⁸ Hasonlóan vélekedett az amerikai katonákról, akik nagyon hamar képesek voltak alkalmazkodni és újítani hadvezetésükön. Rommelnek a német vezérkart illető kritikája igaznak bizonyult a háború hátralévő részére vonatkozóan.

Egyik kihagyott lehetőség a Herkules-hadművelet volt. 1942. júliusában az olasz Regia Aeronautica és Regia Marina együttesen a Luftwaffe-val elég katonai, illetve logisztikai erővel rendelkezett volna egy nagyszabású ejtőernyős akcióhoz. Málta elfoglalása a brit légierő kiszorítását jelentette volna a Földközi-tenger szinte teljes egészéről. Megmenthették volna a sokezer tonnányi utánpótlást, melyek 1941 és 1943 között süllyesztettek el. Hitler azonban megálljt parancsolt a tervnek. Azzal érvelt, hogy a korábban Kréta elfoglalása érdekében indított Mer-

¹²⁵ A Medinnine térségében állomásozó brit csapatok ellen indított sikertelen német támadás 1943. március 6-án.

¹²⁶ Rieder, 45-46.

¹²⁷ Rommel, 271.

¹²⁸ Uo. 278.

kúr-hadműveletben elesett ötezer ejtőernyős után nem hajlandó újabb áldozatokat hozni, legfőképp nem elit légideszantosaik soraiból. Megint azt láthatjuk, hogy mindaddig, amíg a DAK nem került a katasztrófa szélére, a vezérkar kicsit sem volt hajlandó kockáztatni.¹²⁹

A Kasszerine-hágónál aratott győzelmet, pedig nem tudták megőrizni. Nem volt elég páncélosuk és utánpótlásuk. Franciaországban 40 hadosztály állt tétlenül, ezek több, mint egyharmada gépesített volt. Róma akkor jelentette be, hogy 60 tonnára növelte rakományát Tuniszba, amikor a szövetséges légierő uralta az eget. Mindent akkor kívántak bevetni, amikor kimenteni kellett volna azt, ami megmaradt.

5. Elveszett győzelem?

Máig vita tárgyát képezi a februári német ellentámadások szükségessége. Hiszen, ha megfigyeljük, röviddel a sikerek után a biztos összeomlás következett. Azonban a Kasszerineben végrehajtott hadműveletek nem értelmetlen támadóakciók voltak. A németek és olaszok utolsó lehetősége a szicíliai partraszállásnak minél további megakadályozása és a szövetséges csapatok lekötése maradt volna. Ezt követően, pedig – ha Hitler megfogadja Rommel tanácsát – rendezetten ki kellett volna üríteniük Tunéziát, hogy a tapasztalt katonák és az értékes hadianyag ne vesszen oda.

Viszont megnyerni Észak-Afrikát 1943-ban már lehetetlen volt. Ezt a lehetőséget még 1942-ben a hanyagság és megfontolatlan parancsoknak köszönhetően elvesztették. Épp ezek miatt illették a helyszínt a „mellékhadszíntér” kifejezéssel. Véleményem szerint a hadszíntér mellékessége nézőpont kérdése. Az olasz és brit vezérkar számára pont, hogy ez bírt nagy jelentőséggel. Mindkét fél gyarmatbirodalom volt, melyek az első világháború után is növelni kívánták befolyásukat Afrikában. Olaszországnak, azon belül is Mussolininek nyomós oka volt, hogy megnyerjék ezt a sivatagi háborút. A „Nuvo Imperium Romanum” álma mellett maga a duce pozíciója, és így az olaszok háborús részvétele is a hadműveletek kimenetelétől függtek. Az olasz fasiszta vezetés az afrikai katasztrófa után összeomlott. Szicília után szeptember 3-án a szövetségesek megvetették a lábukat az olasz anyaországban is. A németek számára ezen déli front megnyitása újabb csapatokat vont el a keleti hadszíntérről. A júliusi Citadella-hadművelet¹³⁰ sikertelenségét is ennek az új hadszíntérnek köszönhetnék. A hadászatiak mellett a Kasszerine-hágónál aratott német győzelem felfedte a német vezetés hibáit. A zűrzavaros értekezletek

¹²⁹ Reinhard Stumpf: Part V: The War in the Mediterranean Area 1942-1943: Operations in North Africa and the Central Mediterranean. In Germany and the Second World War Vol. VI. Oxford, 2015. 656-660.

¹³⁰ Unternehmen Zitadelle – Citadella-hadművelet. 1943. július 5. és július 17-e között lezajlott, sikertelen német offenzíva Kurszk térségében.

és katonai tanácskozások közepette fény derült egy olyan hatalmi játszámára, mely tovább bénította a teljes német haderő teljesítőképességét.

Elsőként ott volt a német vezérkar nemtörődömsége. Az hadinaplókat és jelentéseket olvasva felfigyelhetünk arra, hogy az észak-afrikai fejleményekről szóló bekezdések igen szűkszavúak. Mindez arra utal, hogy az OKH csak mentőövet dobott az olaszoknak, mely cselekedetet feleslegesnek tartották. Aztán Von Arnim előléptetése Afrikában megint fejfájást okozott Rommel és társai számára. A vezérezredes nem tudva milyen körülmények uralkodnak a hadszíntéren, úgy vélte ő majd rendet tesz a szétzilált hadsereg sorai között és győzelemre vezeti azt. Ez az elképzelés, pedig az Ochsenkopf után szertefoszlott, és Arnim egy pillanat alatt realisan kezdett gondolkodni. Végül ott volt Hermann Göring, aki minden a Führerrel folytatott beszélgetésen azzal nyugtatta tisztársait, hogy Afrikát majd a Luftwaffe fogja megtartani. Hitler, pedig leteremtette, majd oda nem illő módon kritizálta a tábornagyot és annak törzstisztjeit. Egy 1942. november 26-án folytatott rastenburgi tárgyalásról így számolt be a tábornagy: *„Arra számítottam, értelmes eszmecserét folytatunk majd terveimről, ezért még részletesebben is ki akartam fejteni őket... A Führer kijelentette: azzal a parancsával, hogy a vonalakat mindenáron tartani kell... Világossá vált számomra, hogy Adolf Hitler nem akar szembenézni a tényleges viszonyokkal, és hogy érzelmi síkon védekezett az ellen, amit értelem szükségképpen tudatott vele.”*¹³¹Rommel úgy vélte sötétség vette körül Németországot, melyből immáron nem volt menekvés.¹³²

A katonai történetírásban Kasszerine és maga Észak-Afrika különös státuszt vívott ki magának. Egyesek gyűlölet nélküli konfliktusnak tartják, ahogy Rommel is tette, ám ez inkább tűnik a háború utáni nyugatnémet haderő ideológiai részelemének, mint valós történeti ténynek. Az angolszász történetírásban a *„Gentlemen's War”* kifejezés is felbukkant, melyet még a XVIII. és XIX. század konfliktusaira használtak. Annyi biztos, hogy kisebb csapatszinteken fel-felvillant az emberség mindkét oldal részéről. Maga Erwin Rommel tábornagy, a „sivatagi róka”, pedig örökre egybefonódott az észak-afrikai hadszíntérrel. Churchill korának egyik, ha nem legnagyobb hadvezérének tartotta, aki nem csupán katonai, de emberi példaként is szolgálhat a jövő számára. A tábornagy 1944. október 14-én bekövetkezett halála és annak körülményei, pedig megrázta a szövetséges és tengelyhatalmi vezetést egyaránt.

¹³¹ Rommel, 221.

¹³² Uo. 281.

A szorosokért folytatott csata és a tuniszi fegyverletétel együttesen vésték kőbe a német és olasz katonák nevét, akik Afrikában befejezték szolgálatukat, és akik megkönnyebbülve így búcsúztak a háborútól: „*Heil Safari!*”¹³³.

¹³³ *Éljen a szafari!* – Az Afrika Korps köszöntője. Ezen kifejezést már az első világháború idején is használták a keletafrikai harcok alatt.

Bibliográfia

Források

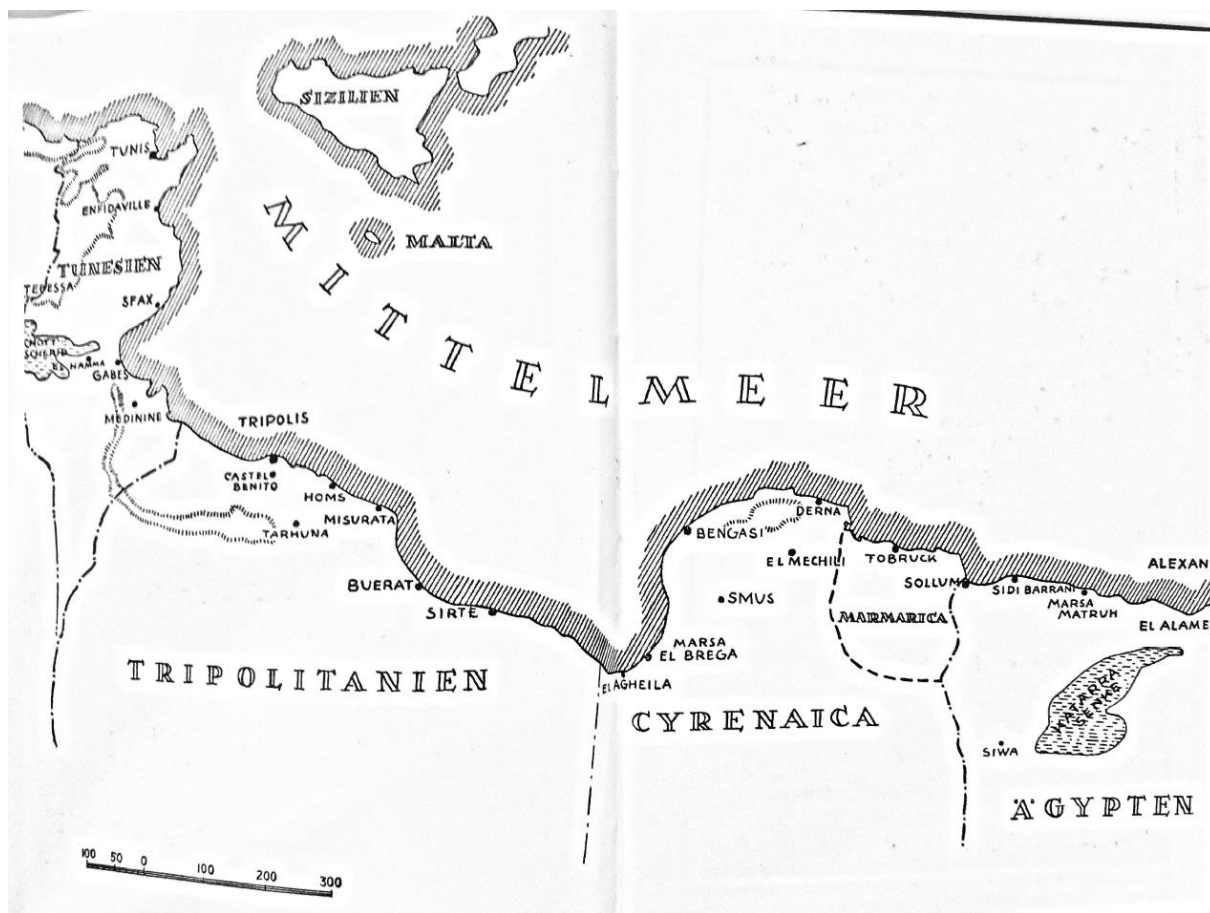
- A Bundesarchiv gyűjteményéből:
 - Az afrikai ellátmányozás alakulása időrendben 1941. február 1. – 1943. március 10. RH 19 VIII 32
 - RH-19-VIII-3-24. „Személyi állományról szóló jelentés”

Felhasznált irodalom

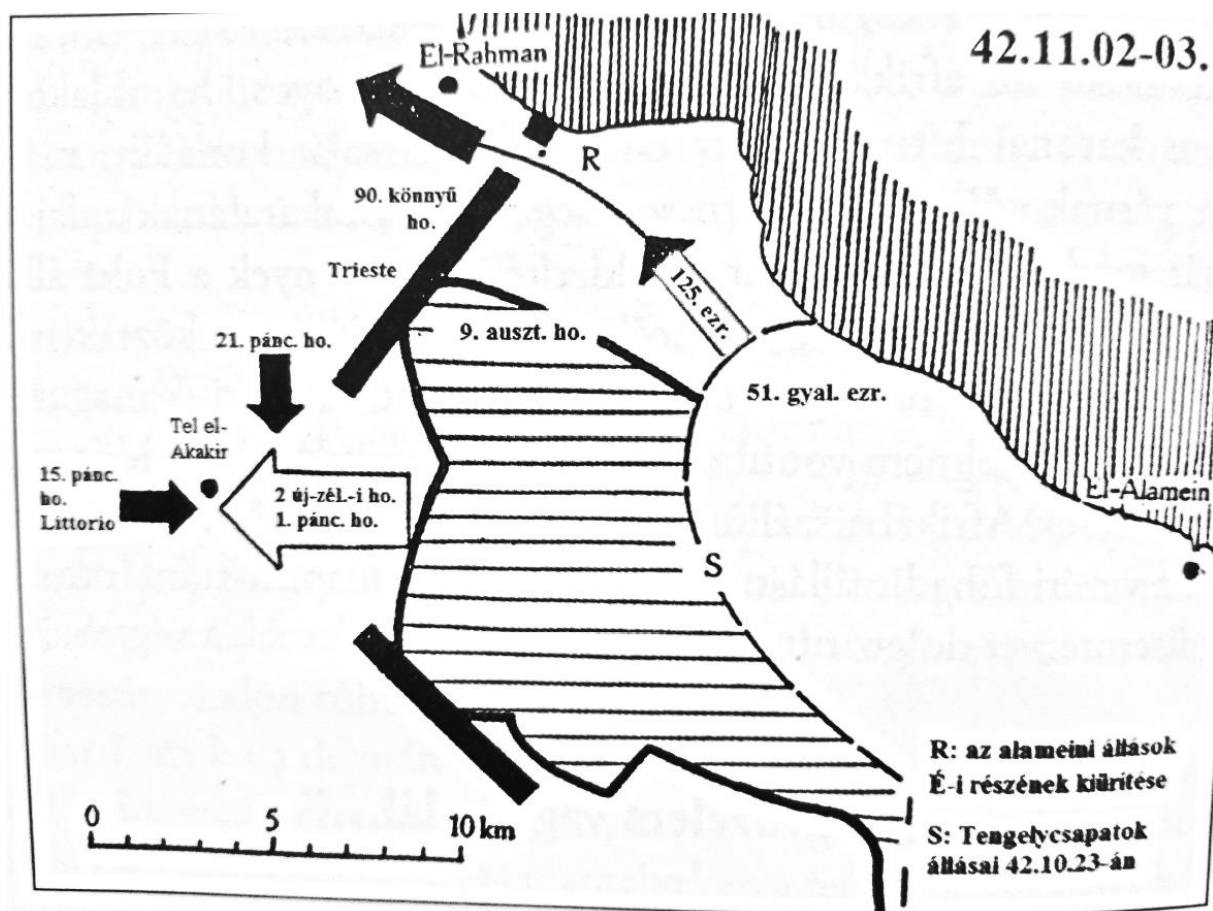
- Arthur L. Funk: Negotiating the Deal with Darlan In: Journal of Contemporary History Vol. 8. (1973) no. 2. Kalifornia, 1973.
- Bruce I. Gudmundsson: Deutsches Afrika Korps, a Crusader-csaták 1941-1942. Debrecen. 1999.
- Christopher Rein: Fredendall's Failure. A Reexamination of the II Corps at the Battle of Kasserine Pass. In: Army History 108 (2018.). Washington, D.C.
- David Fraser: Rommel II. ford. Fazekas István. Pécs, 1994.
- David T. Zabecki: World War Two in Europe. London. 1998.
- Gerhardt Schreiber, Bernd Stegemann, Detlef Vogel: Der Mittelmeerraum und Südosteuropa 1940-1941 In: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. III. München, 1995.
- Gordon Rottman: M3 Medium Tank vs Panzer III – Kasserine Pass 1943. London, 2008.
- John Keegan: A második világháború. Bp., 2019.
- Kurt Rieder: Afrika Korps, Rommel megállíthatatlan hadserege. Kecskemét. 2004.
- Mark T. Calhoun: Defeat at Kasserine: American Armor Doctrine, Training, and Battle Command in Northwest Africa, World War II. Fort Leavenworth, Kansas, 2015.
- Martin Blumenson: Kasserine Pass Battles. Volume 1. Part 1. Washington, D.C., 1986.
- Orr Kelly: Meeting the Fox. New York. 2002.
- Reinhard Stumpf: Part V: The War in The Mediterranean Area 1942-1943: Operations In North Africa and the Central Mediterranean. In Germany and the Second World War Vol. VI. Oxford, 2015.

- Rick Atkinson: *An Army at Dawn*. New York, 2002.
- Számvéber Norbert: *Páncélosok a sivatagban*. Bp., 2010.
- The Battle of Sidi Bou Zid. In: *Combat Studies Institute*. Kansas, 1984.
- United States Military Academy Department of Military Art and Engineering: *The War in North Africa*. New York, 1947.
- Volkmar Kühn: *Mit Rommel in der Wüste*. Würzburg. 2006.
- Naplók és emlékiratok:
 - Erwin Rommel: *Háború gyűlölet nélkül*. Sopron, 2018.
 - Field Marshall Lord Alanbrooke: *War Diaries 1939-1945*. Kalifornia, 2003.

Melléklet

Észak-Afrika hadszíntere 1941-1943
forrás Erwin Rommel: Háború Gyűlölet nélkül

A második el-alameini csata
forrás: Erwin Rommel: Háború gyűlölet nélkül

A Fáklya-hadművelet és célállomásai
forrás: Wikipédia

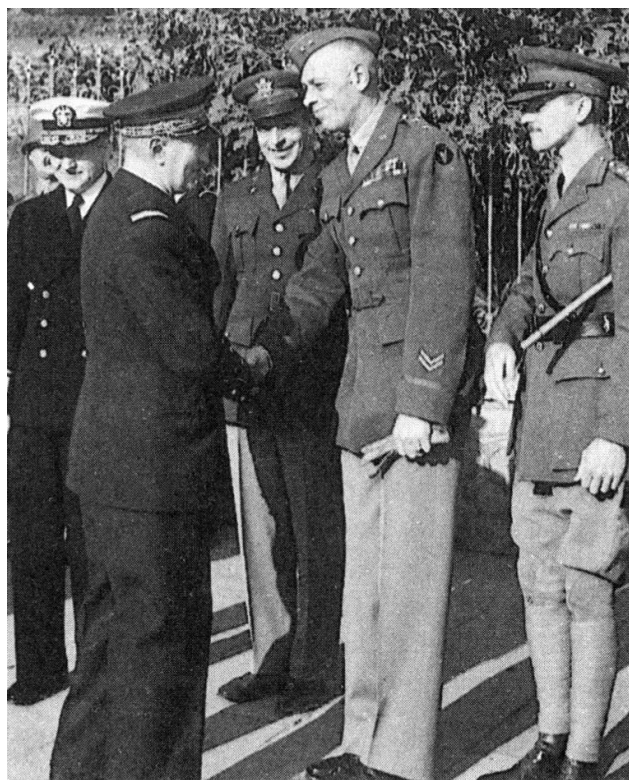
(https://hu.wikipedia.org/wiki/Torch_hadm%C5%B1velet#/media/F%C3%A1jl:OPERATION-TORCH-OVER-VIEW_hu.png)

A partraszállás Algír mellett. Bal szélén jól látható, hogy az egyik gyalogos zászlót tart a kezében. Úgy vélték, hogy a franciák emiatt a brit katonákra is kisebb eséllyel nyitnak tüzet.

forrás: Wikipédia

(https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Torch#/media/File:Near_Algers,_%22Torch%22_troops_hit_the_beaches_behind_a_large_American_flag_%22Left%22_hoping_for_the_French_Army_not_fire..._-_NARA_-_195516.jpg)

Francois Darlan admirális kezet ráz Charles Wolcott Ryder vezérőrnaggyal egy francia katonai ceremónián. 1942. december 1. Az admirális felelőtlenül folytatta Algéria kormányzását.

forrás: Rick Atkinson: An Army At Dawn

Bernard Montgomery tábornagy 1942-ben.

forrás: Wikipédia

(https://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Montgomery#/media/File:Bernard_Law_Montgomery_1942.jpg)

Erwin Rommel tábornagy (balról a harmadik) törzstisztjei között. A visszavonulás megszervezése és kivitelezése emberfeletti teljesítménynek számított a DAK minden tagja részéről.

forrás: Rick Atkinson: An Army At Dawn

1. Hans Jürgen von Arnim vezérezredes, a német 5. páncélosdandár parancsnoka. A vezérezredes kétségkívül tehetséges hadvezér volt, aki bizonyította rátermettségét a keleti és afrikai fronton egyaránt. Gyengepontja azonban nemesi származásából eredő előítéletessége volt.

forrás: Generals.dk

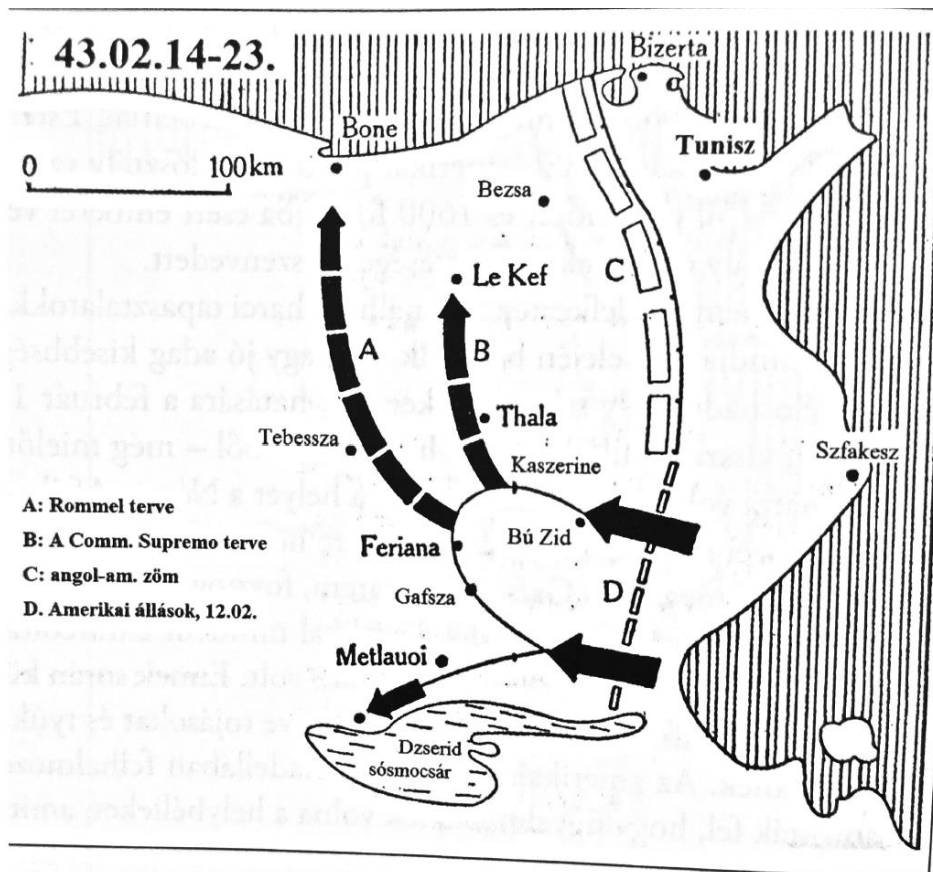
(https://generals.dk/general/von_Arnim/Hans-J%C3%BCrgen/Germany.html)

Giovanni Messe marsall, az 1. Olasz Hadsereg parancsnoka. Rommel távozását követően nehéz feladat hárult rá.

forrás: Wikipédia

(https://hu.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Messe#/media/F%C3%A1jl:Giovanni_Messe.jpg)

Út a hágóhoz és a változtatások Arnim bejelentését követően Le Kef irányába.
 forrás: Erwin Rommel: Háború gyűlölet nélkül

A német gépesített csapatok megközelítik a szoros bejáratát. Balra egy Panzer III-as közepes harckocsi, előtte egy SdKfz 251-es típusú lövészpáncélos látható.

forrás: War History Online

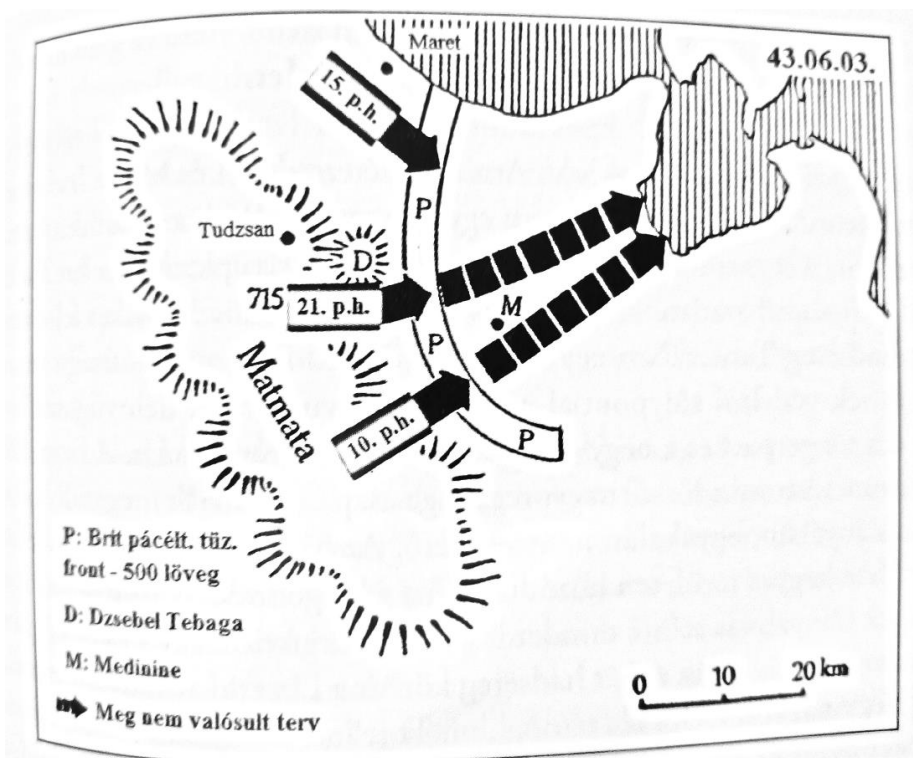
(<https://www.warhistoryonline.com/instant-articles/major-battle-between-us-german.html>)

Fredendall vezérőrnagy, a II. hadtest parancsnoka.

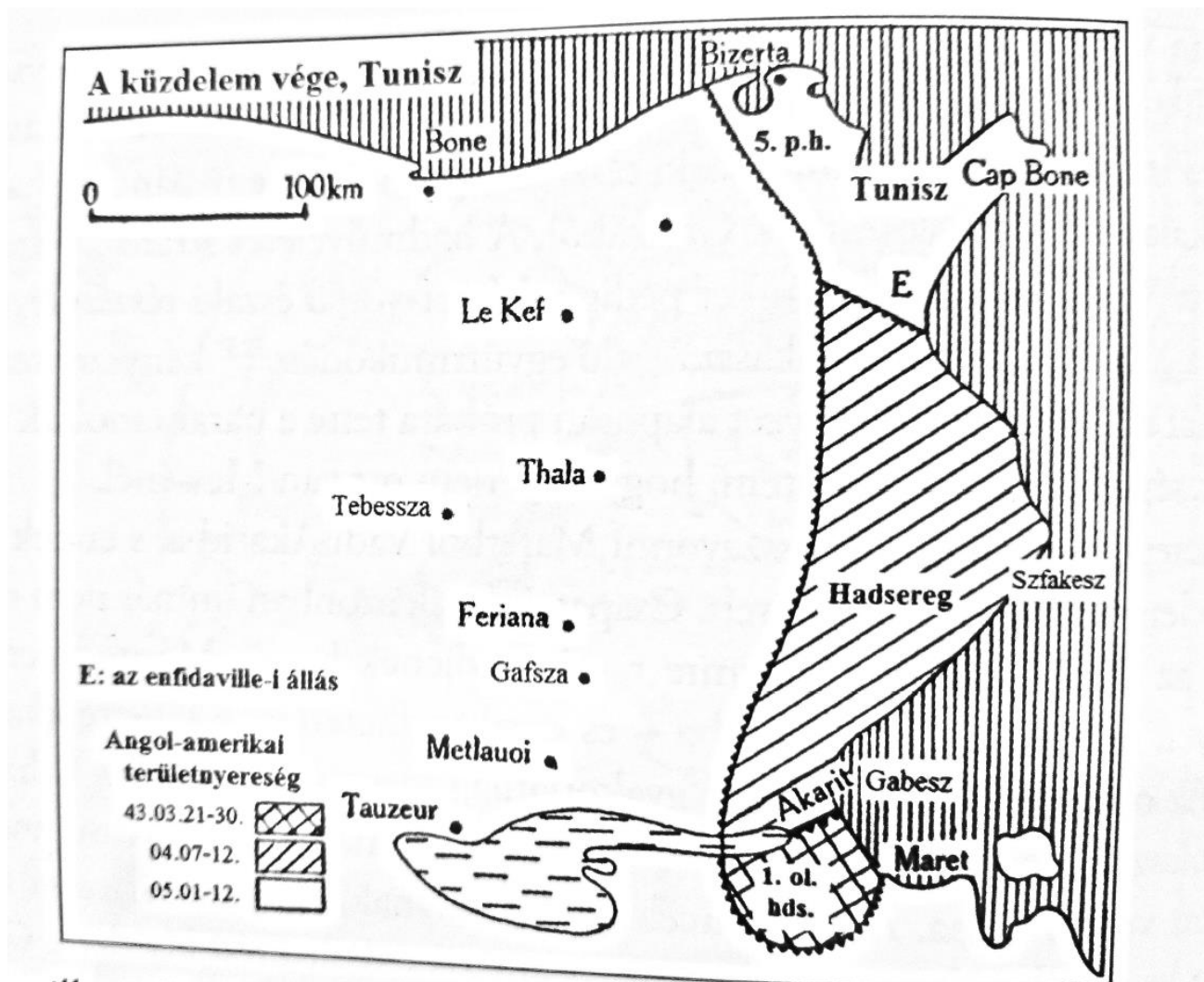
forrás: Wikipédia

(https://en.wikipedia.org/wiki/Lloyd_Fredendall#/media/File:Major-General-Lloyd-Fredendall.jpg)

A katasztrofális Capri-hadművelet.

forrás: Erwin Rommel: Háború gyűlölet nélkül

A front felszámolása.
forrás: Erwin Rommel: Háború gyűlölet nélkül